พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

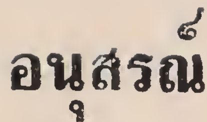
ตรี เสรี ผู้วิจารณ์

(ทองเติม ผู้วิจารณ์)

ณ ฌาปนสถานวัดพระพิเรนทร์

วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๑๕

อนุสรณ์

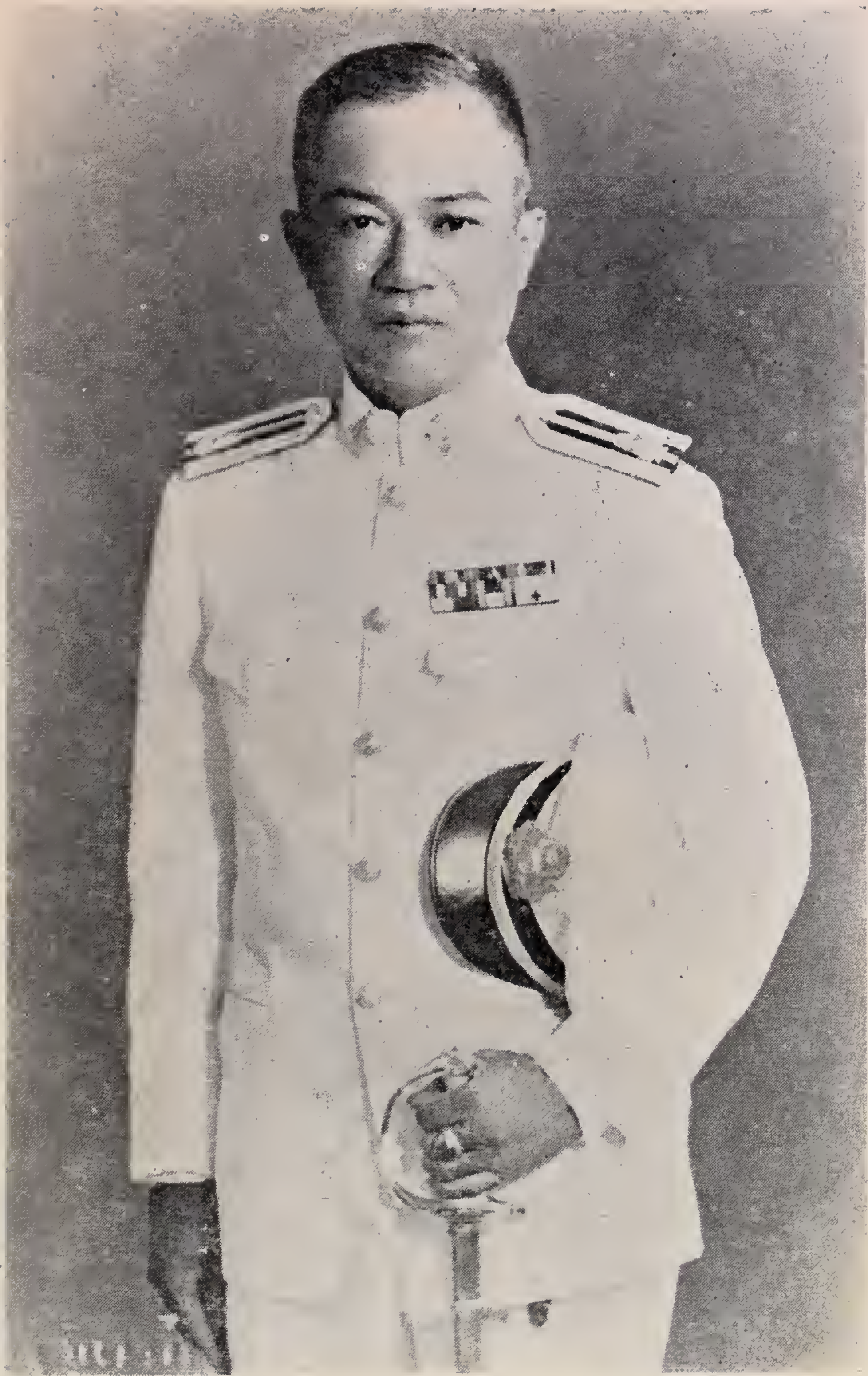
ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันตำรวจตรี เสรี ผู้วิจารณ์
(ทองเต็ม ผู้วิจารณ์)

ณ ฌาปนสถานวัดพระพิเรนทร์

วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๑๕

พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์

ชาตะ วันที่ ๕ เมษายน ๒๔๕๓

มรณะ วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๑๕

ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

กลับจาก อินโดจีน

ภรรยา บุตร ธิดา

เรื่องของพ่อ

พ่อมีนามเดิมว่า ทองเต็ม เป็นบุตรคนที่สองของปู่บาง และย่าเยื้อน เกิดเมื่อวันเสาร์ ปีจอ ตรงกับวันที่ ๕ เมษายน ๒๔๕๓ ที่บ้านจังหวัดอ่างทอง มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๓ คน คือ

๑. หลวงลุงทองเหลือ ผู้วิจารณ์ (เวลานี้บวชเป็นพระ)

๒. คุณพ่อเสรี หรือ ทองเต็ม ผู้วิจารณ์

๓. คุณอาทองล้น ผู้วิจารณ์ (ถึงแก่กรรมแล้ว)

พ่อสำเร็จการศึกษามัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนบพิตร-พิมุข ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ พ่อได้ทำการสมรสกับแม่นวล มีบุตรและธิดาด้วยกัน ๒ คน คือ

๑. นายสำเริง ผู้วิจารณ์

๒. น.ส. สำรวล ผู้วิจารณ์

พ่อเริ่มเข้ารับราชการเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๔ ในตำแหน่งพลตำรวจ ประเภทรับจ้างประจำกองร้อยที่ ๒

โรงเรียนพลตำรวจ พอถึงวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๔๗๖ ได้ย้ายมาประจำแผนกการจราจร ซึ่งต่อมาได้รับการยกฐานะเป็น กองตำรวจจราจร พ่อได้ปฏิบัติราชการ ณ ที่นี้เรื่อยมาจนกระทั่งได้รับยศครั้งสุดท้ายเป็น พันตำรวจตรี เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๘ และได้ลาออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญ สาเหตุที่ลาออกเพราะรับราชการมานานเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๒

พ่อได้รับบำเหน็จเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ และเหรียญดังนี้คือ

๑. ร.ง.ม.

๒. เหรียญชัยสมรภูมิ

๓. เหรียญจักรมาลา

๔. เหรียญเงินบรมราชาภิเศก

๕. เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย

๖. เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

๗. เหรียญจักรุมาลา

๘. จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก

หลังจาก ออกจากราชการแล้ว พ่อก็มา พักผ่อน อยู่กับบ้านเงียบ ๆ ตลอดมา เพื่อใช้เวลาในบั้นปลายของชีวิตอย่างสงบด้วยการทำบุญตักบาตรทุก ๆ เช้า พ่อชอบเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะนกเขา พ่อชอบเป็นชีวิตจิตใจ ตลอดชีวิตพ่อตั้งแต่เด็กจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต พ่อไม่เคยได้รับความสุขสบายอย่างเต็มที่ พ่อรักและห่วงใยชีวิตและความเป็นอยู่ของลูก ๆ มาก พ่อเป็นคนใจดีไม่เคยเฆี่ยนตีลูกคนใดเลย เด็กๆในละแวกบ้านรักพ่อมาก เพราะความที่พ่อเป็นคนใจดีและคุยตลกจนเด็ก ๆ พากันเรียกพ่อว่าพ่อทุกคน พ่อให้การศึกษาแก่ลูก ๆ จนลูก ๆ มีหน้าที่การงานทำเป็นหลักเป็นฐาน แต่พ่อก็ยังอดที่จะห่วงใยเสียไม่ได้ ในระยะประมาณกลางเดือนของทุกเดือนพ่อมักจะถามลูกว่า "เงินมีพอใช้หรือเปล่า" ทั้ง ๆ ที่ลูกมีเงินเดือนแล้วพ่อก็ยังไม่วายห่วง ถ้าตอบว่าไม่มี พ่อมักจะแอบเอามา ให้ครั้งละ ร้อยสอง ร้อยเป็นประจำ มีบางครั้งที่พ่อให้เงินลูกแล้วแม่เห็น แม่ก็มักจะบ่นพ่อว่าตามใจลูกมากเกินไป จะทำให้ลูกใจเติบ ใช้เงินเปลืองพ่อมักจะพูดว่า "สงสารมันเดี๋ยวลูกจะอด" พ่อหาทุกอย่างที่ลูกต้องการเพราะกลัวว่าจะอายเพื่อนฝูง ตลอดชีวิตของพ่อ

พ่อเป็นผู้ให้เสมอ พ่อเกือบจะไม่ได้เป็นผู้รับอะไรเลย แม้กระทั่งความอบอุ่นจาก ลูก ๆ พ่อจะใช้จ่ายอะไรเกี่ยวกับส่วนตัวของพ่อเองแล้ว พ่อจะต้องคิดแล้วคิดอีก แต่สำหรับลูก ๆ พ่อจะจ่ายให้ทันที พ่อเคยประสบอุบัติเหตุครั้งใหญ่ตอนนั้นพ่อมียศเป็นร้อยตำรวจโท ทำหน้าที่ขี่มอเตอร์ไซด์นำขบวนเสด็จ ภายหลังกลับจากนำเสด็จพ่อถูกรถเมล์ชนขณะขับกลับจากส่งเสด็จเรียบร้อยแล้ว อุบัติเหตุครั้งนั้นทำให้ขาของพ่อหักเป็น ๓ ท่อน ต้องนอนรักษาตัวอยู่เป็นปีเมื่อหายดีขาของพ่อจึงไม่เท่ากันทำให้พ่อกลุ้มใจมาก พ่อชอบดื่มสุราอยู่แล้วทำให้พ่อดื่มหนักขึ้น แต่พ่อก็ไม่เคยทำให้หน้าที่การงานเสียและไม่เคยทำให้ใครเดือดร้อน ระยะหลังพ่อมักจะไม่สบายบ่อย ๆ พ่อต้องเข้าโรงพยาบาล ๒ – ๓ ครั้ง แต่อาการของพ่อก็ดีและหายเป็นปกติ จนถึงวันที่ ๕ มกราคม ๒๕๑๕ วันนี้พ่อดื่มหนักมาก ระหว่างที่พ่อนั่งดื่มพ่อก็พูดกับลูกว่า "ถ้าพ่อตายไป ลูก ๆ ก็คงสบายเพราะทุกสิ่งทุกอย่างพ่อทำไว้ให้หมดแล้ว ถึงพ่อตายทุกคนก็ไม่ลำบาก" ลูกไม่รู้ว่าที่พ่อพูดนั้นเป็นการพูดสั่งเสียหรือเปล่าต่อมาพ่อก็เข้านอน พอรุ่งเช้าของวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๑๕

พ่อก็ไม่สบาย ลูกกับแม่นึกว่าพ่อป่วยเหมือนกับทุก ๆ ครั้ง ก็ไม่ได้คิดอะไรมาก แม่บอกให้พ่อมาโรงพยาบาลพ่อก็ไม่ยอม ตกเย็นอาการของพ่อไม่ดีขึ้น วันที่ ๗ มกราคม ๑๕๑๕ ลูกเห็นอาการของพ่อไม่ดีกลับหนักขึ้น พ่ออยากทานของที่พ่อไม่เคยทานมาก่อนเลย เช่น ไอสครีม อ้อยควั่น แต่เนื่องจากไข้ของพ่อสูงมากลูกจึงไม่ยอมให้ทาน ลูกเห็นอาการไม่ดีเลยขอร้องให้พ่อไปโรงพยาบาล โดยบอกว่าจะพาไปตรวจแล้วจะพากลับ พ่อจึงยอม ไปถึงโรงพยาบาลอาการพ่อกลับหนักมากขึ้น และทางโรงพยาบาลไม่ยอมให้พ่อกลับ ลูกและแม่ไม่คิดว่าพ่อจะเป็นอะไรมากเพราะพ่อเคยเป็นแบบนี้มาแล้ว ต่อมาประมาณ ๑๘.๐๐ น. ของวันเดียวกันนี้ พ่อก็ถึงแก่กรรมอย่างสงบ ณ โรงพยาบาลกลาง

การจากไปของพ่อ นำความเศร้าโศกเสียใจ มาสู่ลูก ๆ เป็นที่สุด เสมือนว่าลูกนี้ได้ขาดร่มโพธิ์ร่มไทรไปเสียแล้ว ลูกอดจะคิดถึงพ่อเสียมิได้เลย ด้วยผลบุญที่พ่อได้ทำไว้ จงน้อมนำให้วิญญาณของพ่อจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ.

ลูก

๑๐ เมษายน ๒๕๑๕

ตีนผี !

พล.ต.ต. สุดสงวน ตัณสถิตย์

ถามว่า "ตีนผี" คืออะไร

ตอบว่า "ตีนผีเกิดจาก

๑. รถยนต์
๒. น้ำมันเชื้อเพลิง
๓. น้ำมันหล่อลื่น
๔. ยางล้อรถ
๕. ถนน
๖. เวลาและอากาศ
๗. เจ้าหน้าที่
๘. นักขับรถผู้ทะนง
๙. คนขับรถ"

อธิบายว่า

๑. **รถยนต์**

บริษัทผลิตรถยนต์ในต่างประเทศ แข่งขันกันในการผลิตรถยนต์ให้มีกำลังมาก และแล่นได้เร็วที่สุด มีคนใช้

กันมากเพราะรวดเร็วทันใจ เหมาะสำหรับในต่างประเทศ ซึ่งมีถนนกว้างและทางหลวงไกลมาก คนจึงใช้รถที่มีกำลังสูงแล่นเร็วมากเพื่อแข่งกับเวลา คนขับรถส่วนมากรักษามารยาทในการขับเป็นอย่างดี ประชาชนก็สนใจต่อกฎหมายและรู้จักระวังอันตราย

ทางในเมืองของเราไม่เหมือนของเขา นิสัยของคนก็ไม่เหมือนกัน ส่วนคนขับรถของเราก็มักจะเอาแต่ใจตัวเป็นส่วนใหญ่ ไม่ค่อยคำนึงถึงมารยาทและความเห็นอกเห็นใจคนอื่น

เมื่อเราซื้อรถเข้ามาใช้ในเมืองของเรา กำลังแรงของเครื่องยนต์ยุยั่วให้คนขับใช้ความเร็วสูงมาก

๒. น้ำมันเชื้อเพลิง

สูตรสำหรับผลิตน้ำมันเชื้อเพลิงตราต่าง ๆ ที่ประกาศและโฆษณาอยู่ในตลาดทุกวันนี้ แสดงถึงการค้นคว้าประสมอะไรต่ออะไรลงไปในน้ำมันเชื้อเพลิง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพอย่างรุนแรงยิ่งขึ้น แล้วก็โหมโฆษณาแนะนำให้ใช้น้ำมันประสมพิเศษนี้จะทำให้รถแล่นได้เร็วที่สุด แทนที่

จะโฆษณาคุณภาพของน้ำมันเพื่อการประหยัด หรือในทางบำรุงรักษา เพื่อการใช้สอยสะดวกและปลอดภัย กลับมุ่งแต่จะแสดงให้เห็นว่าน้ำมันชนิดนี้ จะบันดาลให้รถที่ใช้เกิดกำลังมหาศาลแล่นได้เร็วที่สุด

๓. น้ำมันหล่อลื่น

เหมือนกับน้ำมันเชื้อเพลิง ผู้ผลิตพยายามปรุงแต่งประสมส่วนตามสูตรต่าง ๆ เพื่อให้เครื่องยนต์เดินได้คล่องและเกิดความไวรวดเร็วยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้กำลังแล่นของรถเพิ่มความเร็วตามไปด้วย

คนขับรถพอใจหาใช้ เพราะเห็นว่ามีคุณภาพทำให้รถแล่นเร็วยิ่งขึ้น

๔. ยางล้อรถ

"ยางชนิดนี้ เป็นยางสร้างขึ้นเป็นพิเศษ เป็นผลแห่งการค้นคว้าของผู้ชำนาญตั้ง ๑๐ ปี เป็นยางที่เหมาะสำหรับรถที่มีกำลังสูง เกาะถนนเป็นเยี่ยม แม้จะขับรถด้วยความเร็วสูงเท่าใดก็ไม่ลื่นไถ คงทนกับสภาพถนนทุกชนิด ท่านนักขับรถที่นิยมการขับรถเร็ว ควรใช้แต่ยางชนิดนี้"

นี่เป็นตัวอย่างในการโฆษณาขายยางรถ ซึ่งเป็นวิธีการให้คนหาซื้อ เพราะต้องการขับรถเร็วแต่ไม่อยากตาย

ส่วนมากของนักขับรถต้องการทุกอย่างที่จะช่วยให้รถแล่นได้เร็วยิ่งขึ้น

๕. ถนน

สภาพถนนของเราในขณะนี้ มีที่ไม่เรียบร้อยอยู่มาก สำหรับภายในเขตนครหลวงไม่ต้องกล่าวถึงเพราะเห็นกันอยู่ทุกวันแล้ว สำหรับทางหลวง มีการก่อสร้างเพิ่มและขยายอยู่หลายสาย ถนนที่สร้างขึ้นใหม่เรียบร้อยเปิดให้เป็นทางจราจรแล้วก็มี แต่ถึงกระนั้น ถนนที่ยังไม่เรียบร้อยก็ยังคงมีเนื่องจากการซ่อมและบำรุงไม่ทันกับการที่ถูกทำให้เกิดการชำรุด บางถนนสร้างมานานจึงเป็นแบบที่มีความสามารถรับจำนวนรถกับความเร็วของรถในสมัยที่สร้างนั้น ขณะนี้สภาพของการจราจรเปลี่ยนไป กำลังแรงของรถเพิ่มขึ้นทางที่สร้างไว้เดิมจึงกลายเป็นทางไม่เหมาะสมสำหรับการใช้รถในปัจจุบัน ทำให้เกิดอุบัติเหตุบ่อย ๆ เนื่องจากความไม่เรียบร้อยของผิวทาง ทางลาดและทางโค้งไม่ได้ส่วนกับ

รถ ซึ่งแม้เจ้าหน้าที่จะได้ติดตั้งเครื่องหมายแจ้งเหตุที่อาจเกิดขึ้นได้ให้คนขับรถทราบล่วงหน้าแล้วก็ตาม ความเร็วของรถที่ขับเร็วมากก็ทำให้เกิดอันตรายขึ้นจนได้

สำหรับทางที่สร้างใหม่เรียบร้อยแล้ว ส่วนมากเป็นทางมีผิวเรียบดี และเป็นทางกว้าง ถนนยิ่งเรียบและยิ่งกว้าง คนขับรถก็มักจะขับรถด้วยความเร็วสูง เพราะเชื่อว่าถนนเรียบและกว้างเป็นทางสะดวกสบาย ความระมัดระวังอันตรายก็น้อยลง มุ่งแต่จะไปให้ถึงที่โดยเร็วที่สุดเท่านั้น ซึ่งบางครั้งก็ต้องไปถึงที่อื่นซึ่งไม่ใช่ที่ ๆ ต้องการจะไป

๖. เวลาและอากาศ

การขับรถตากแดดในเวลาบ่ายซึ่งแดดร้อนจัด จะรู้สึกง่วงง่าย ประกอบกับได้ขับมานานแล้วยิ่งทำให้ง่วงยิ่งขึ้น หรือเมื่อคืนที่ผ่านมาไม่ได้หลับเต็มที่ เวลานี้จะทำให้รู้สึกง่วงนอนจนไม่อยากลืมตา ตอนลมตกใกล้เย็นอีกเวลาหนึ่งเป็นเวลาที่ทำให้รู้สึกง่วงชวนให้หลับดีนัก ยิ่งเป็นเวลาดึกค่อนคืนใกล้สว่างยิ่งง่วงจัดเสียจริง ๆ

ตามธรรมดาคนขับรถทราบดี เมื่อรู้สึกว่าง่วง ก็ตั้งใจพยายามขับรถด้วยความระมัดระวังยิ่งขึ้น พร้อมกับหาทางแก้ไขเพื่อกำจัดความง่วงด้วยวิธีต่าง ๆ แต่สำหรับนักขับรถที่มั่นใจตัวเองว่าเป็นคน "มือชั้นนี้" มักจะไม่แยแสต่อความสำคัญของความง่วง คงผื่นตาขับรถไปโดยไม่หาทางขจัดปัดเป่าอย่างไร อีกพักเดียวตาก็หรี่ลงจนเกือบปิด ส่วนเท้าก็คงกดคันเร่งน้ำมันไปด้วยความเร็วคงเดิม เหมือนลืมตาโพลงอยู่ บางครั้งเกิดการบังคับเท้าไม่ได้เพราะง่วงกลับกดคันเร่งน้ำมันหนักกว่าปกติ

อันตรายจากการขับรถด้วยความประมาทเช่นนี้ เกิดขึ้นเสมอ บางครั้งรถที่ขับอยู่แฉลบชนราวสะพานแล้วตกลงไปในคูข้างทาง บางครั้งรถแล่นล้ำทางไปชนกับรถคันอื่น บางครั้งเสียหลัก เพราะมีควายเดินข้ามทางตัดหน้ารถไปเปิดตาดูไม่ทัน เป็นเหตุให้รถต้องพลิกหงายพลิกคว่ำไปหลายทอด

๗. เจ้าหน้าที่

ทั้งฝ่ายตำรวจ กับเทศบาลและกรมทาง ต้องร่วมกันขมักเขม้นป้องกันเหตุร้ายทุก ๆ ทาง

เจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยเฉพาะในทางหลวง นอกจากจะเคร่งครัดบังคับการขับรถให้เป็นไปตามกฎหมาย และข้อบังคับแล้ว จะต้องคอยสังเกตกิริยาอาการของคนขับรถที่แล่นผ่านไปมาด้วย ถ้าเห็นท่าไม่ดี ควรเรียกให้หยุดตักเตือนให้รู้ตัว ถ้าเห็นคนขับรถมีอาการง่วงนอน ก็แนะนำให้เขาตาสว่างขึ้น การปฏิบัติเช่นนี้ คนที่ไม่รู้ ไม่เข้าใจอาจกล่าวหาว่า เจ้าหน้าที่แกล้งทำให้รถต้องเสียเวลา แต่เห็นว่า การกระทำโดยบริสุทธิ์ใจ เพื่อป้องกันเหตุร้ายก็ควรทำโดยไม่ต้องกังวลถึงการติเตียนอย่างนี้ เพราะการปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันเหตุของตำรวจ ย่อมจะต้องทำให้คนบางคนไม่พอใจทุกครั้ง

สำหรับตำรวจนครบาล ขอให้นึกถึงสาเหตุข้อหนึ่งที่ทำให้คนขับรถบางคนต้องใช้ความเร็วสูงกว่าปกติ คือการจัดการจราจรตามทางแยก โดยการกักรถด้านหนึ่งไว้นานเกินไป เพราะในจำนวนรถที่สั่งให้รออยู่นี้ อาจมีบางคันซึ่งมีธุระร้อนจะต้องเร่งไปให้ทัน ฉะนั้นพอเปิดทางให้รถเคลื่อนออก รถคันนั้นก็จะเร่งพุ่งออกอย่างน่ากลัวอันตราย

รีบไปด้วยความเร็วเพื่อชดเชยกับเวลาที่ต้องเสียไปเนื่องจากการถูกกักที่ทางแยก และเมื่อรถหยุดอยู่ด้วยกันหลายคันมีคันหนึ่งแล่นออกไปอย่างแรง รถคันต่อ ๆ ไปก็จะรีบแล่นออกด้วยความเร็วเช่นเดียวกัน

ฉะนั้น ควรเปลี่ยนทางเดินรถตามทางแยกให้เร็วขึ้น ไม่ควรกักรถด้านใดไว้นานนัก

๘. นักขับรถผู้ทะนง

ครั้งหนึ่ง นานมาแล้ว ข้าพเจ้าได้ดูรายการเรื่องที่เกี่ยวกับการจราจรทางโทรทัศน์ ใครเป็นผู้จัดจำไม่ได้ แต่มีผู้ร่วมรายการหลายท่าน อภิปรายถึงเหตุอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการจราจร โดยเกรงว่านับวันจะมีมากขึ้น ท่านที่ร่วมการอภิปรายต่างหาเหตุผลและวิธีการต่าง ๆ เพื่อกำจัดเหตุร้ายนั้นหรือเพื่อให้จำนวนเหตุได้ลดน้อยลง เมื่อได้ฟังการแสดงความรู้สึกของผู้อภิปราย ด้วยความเป็นห่วงในเรื่องนี้ ก็นึกชมอยู่ในใจ คิดว่าถ้าคนไทยส่วนมากสนใจและช่วยกันป้องกันเหตุร้ายเหล่านี้เหมือนความเป็นห่วงของท่านผู้อภิปรายแล้ว ความปลอดภัยจะมีขึ้นอีกมาก

แต่ตอนหลังเมื่อฟังต่อไป ผู้อภิปรายผู้ที่แสดงว่าเป็นห่วงมากกว่าคนอื่น ก็อดที่จะโฆษณาถึงความสามารถอย่างเด่นของตนเองไม่ได้ โดยพูดทำนองนี้

"เมื่อวันเสาร์ที่แล้วมาผมไปหัวหิน ทางดีมาก ตามธรรมดาจะต้องใช้เวลาแล่นรถราว ๓ ชั่วโมง เป็นอย่างต่ำสำหรับแล่นจากกรุงเทพ ฯ ไปหัวหิน แต่ผมขับรถเองแล่นอย่างสบายและปลอดภัยตลอดทาง ผมทำเวลาไม่ถึง ๒ ชั่วโมง"

คำพูดจากปากท่านผู้หนึ่ง ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นคนสนใจต่อความปลอดภัยในการจราจรมาก แสดงให้คนดูโทรทัศน์ทราบถึงความสามารถของตนเช่นนี้ ก่อให้เกิดผล ๒ ประการ คือ ๑. คนที่ได้ดูและได้ฟังชมว่าเก่ง

๒. บางคนจะนึกเลยไปว่า ถ้ามีโอกาสขับรถไปหัวหินเมื่อใด จะพยายามทำเวลาให้ได้เท่ากันหรือให้เร็วกว่า

ขอให้คิดดู ระยะทางจากนครหลวงถึงหัวหิน ยาวกว่า ๒๐๐ กม. ถ้าใช้เวลาแม้ ๒ ชั่วโมงเต็ม ก็จะต้องใช้

ความเร็วของรถอย่างน้อย เฉลี่ยชั่วโมงละ ๑๐๐ กม. โดยไม่มีการเบารถ เป็นความเร็วที่สูงมาก

๕. คนขับรถ

นักขับรถในเมืองไทย ส่วนมากทั้งที่เป็นคนไทยและคนต่างด้าว มีนิสัยในการขับรถคล้ายคลึงกัน มีความรู้สึกเชื่อความสามารถของตนโดยเฉพาะ ไม่สนใจต่อคนอื่นซึ่งตามความจริง เหตุที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ เกิดจากความประมาทของคนอื่นก็มาก ถ้าคนขับรถทุกคนต่างสนใจต่อกัน ก็จะสามารถคาดคะเนเหตุการณ์ได้ทันท่วงที มีโอกาสหลบหลีกและป้องกันได้ เหตุร้ายก็จะไม่เกิดขึ้น อีกอย่างหนึ่ง การยอมให้ทางแก่รถคันอื่นที่เขาต้องการจะผ่านไป หรือเป็นโอกาสที่เขาจะผ่านไปก่อนได้ตามกฎหมาย คนขับรถบางคนหายอมไม่ กลับเร่งรถแซงแย่งทางไปก็มี เรื่องนี้น่าจะคิดว่า เหตุที่เขาเร่งขอไปก่อน เขาคงมีความจำเป็นที่จะต้องรีบไป ส่วนเราไม่มีความเร่งด่วนอะไร ชลอให้เวลาเขาสักอึดใจหนึ่ง ก็น่าจะทำได้

สำหรับนักขับรถที่มีสันดานเร่งรีบเป็นนิสัย มักจะใช้ความเร็วในการขับรถสูงทุกโอกาส ไม่ว่ารถจะแล่นอยู่ใน

ถนนที่มีสภาพของการจราจรอย่างไร หรือบริเวณที่ผ่านนั้นมีคนพลุกพล่านอย่างไร

การเป็นคนใจร้อน ขับรถด้วยความเร็วสูง โปรดรับทราบไว้ว่า ความเร็วของรถยิ่งสูงเท่าใด ก็จะกดความระมัดระวังของคนขับรถให้ต่ำลงไปเท่ากัน ทำให้เกิดความประมาท เป็นสาเหตุให้เกิดเหตุร้ายได้เสมอ

ท่านเจ้าของรถ และท่านผู้โดยสาร ขออย่าได้ถือเฉียบขาดว่า เป็นนายจ้าง ไม่ควรสั่งให้คนขับรถกระทำผิดกฎหมายเพื่อตามใจท่าน คนขับรถทุกคนทราบดีว่าอย่างใดทำได้และอย่างใดกฎหมายห้าม ขอให้พึ่งเขาบ้าง

นิสัยในการขับรถของนักขับรถส่วนมากเป็นอย่างไร ขอให้ดูเรื่องต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง

ข้าพเจ้ารู้จักกับชาวต่างประเทศคนหนึ่ง คน ๆ นี้เป็นนักขับรถยนต์มานาน เป็นคนหนึ่งที่ได้รับประกาศชมเชยจากเจ้าหน้าที่ในต่างประเทศว่า เป็นคนขับรถดีคนหนึ่ง ข้าพเจ้าเคยเห็นวิธีการขับรถของเขาในครั้งนั้น เขาขับรถได้เรียบร้อย มีความระมัดระวังตัว กลัวเหตุร้ายเท่า ๆ กับกลัวการฝ่าฝืนกฎหมาย

ต่อมา เขาถูกส่งมาประจำทำงานอยู่ในเขตนครหลวง เขาเช่าบ้านอยู่ในซอยของถนนสุขุมวิท วันหนึ่งข้าพเจ้าได้ไปหาเขาที่บ้าน แล้วนั่งรถของเขาออกมา เมื่อขับรถออกมาถึงปากซอย เขาหยุดนิดเดียวแล้วก็แล่นพรวดพราดตัดหน้ารถที่กำลังแล่นในถนนสุขุมวิท เพื่อเข้าทางของเขา ข้าพเจ้าแปลกใจ ถามเขาถึงการขับรถซึ่งผิดกว่าแต่ก่อน เขาตอบว่า

"มาอยู่เมืองไทย ต้องขับรถอย่างคนไทย มิฉะนั้นต้องนอนอยู่กับบ้านตลอดเวลา ไม่มีโอกาสออกถนนใหญ่ได้"

ข้อความข้างต้นทั้งสิ้นนี้ เข้าใจว่า น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้คนบางคนกลายเป็น "ตีนผี" แต่ความหมายที่แท้จริงของคำว่า "ตีนผี" จะหมายถึงผีชอบไปไหนเร็ว ๆ หรือจะหมายความถึงเท้าของคนขับรถ ทำให้ตัวเองกลายเป็นผีหรือจะหมายความถึงการทำให้คนอื่นต้องกลายเป็นผี ไม่ยืนยัน

อนึ่ง การที่ได้เขียนถึงบริษัทน้ำมัน และยางรถในตอนต้นนั้น ข้าพเจ้ามิได้ตั้งใจจะคัดค้านการโฆษณาการค้า

นั้นเลย ที่อ้างถึงก็เพียงต้องการให้ทราบว่า เป็นวิธีการอย่างหนึ่ง ที่สามารถกระตุ้นให้นักขับรถ ๆ ด้วยความเร็วสูง

เนื่องจากเหตุร้ายต่าง ๆ ในการจราจรที่เกิดขึ้น ๑๐๐ ทั้ง ๑๐๐ ต้องเกิดจากการขับรถด้วยความเร็วสูงเกินสมควรทั้งนั้น ถ้าขับรถด้วยความเร็วที่เหมาะสมกับภาวะของการจราจร จะไม่มีอันตรายเกิดขึ้นเลย แม้จะเข้าไปในบริเวณที่มีการจราจรจอแจ หรือมีคนพลุกพล่าน หรือไปตามทางที่มีสภาพเลว เช่นมีการกีดขวางหรือพื้นทางชำรุดก็ดีหรือจะขับรถแล่นไปในทางโค้งที่มีวงเลี้ยวแคบก็ตาม ถ้าใช้ความเร็วอย่างเหมาะสมแล้ว จะปลอดภัยเสมอ

แม้รถยนต์ จะถูกสร้างขึ้นให้แล่นได้เร็วเท่าใดก็ตาม ถ้าคนขับรถไม่เร่งความเร็วจนเกินสมควรแล้ว เครื่องยนต์จะเพิ่มความเร็วเองเกินกว่าที่คนขับเร่งไม่ได้ ฉะนั้น ถ้าคนขับรถเป็นคนไม่ประมาท ขับรถโดยใช้ความเร็วไม่เกินกว่าความเหมาะสมต่อสภาพของทาง และภาวะของการจราจรแล้ว อันตรายย่อมจะไม่เกิดขึ้นได้

ที่เขียนมาทั้งหมดนี้ เขียนขึ้นตามความรู้และความเข้าใจเฉพาะตัวของข้าพเจ้า เขียนให้เพื่อรำลึกถึง พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ เพื่อนผู้ร่วมทำงานจราจรมาด้วยกัน ตั้งแต่ครั้ง พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ ยังเป็นพลตำรวจ ทองเติ่ม ผู้วิจารณ์ เพิ่งออกจากโรงเรียนพล ฯ มาอยู่ด้วย จนกระทั่ง พลตำรวจ ทองเติ่ม ผู้วิจารณ์ เป็น พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ ซึ่งเป็นเวลาเกือบ ๔๐ ปี นับว่าได้ร่วมงานมาด้วยกันนานโข

เขียนที่บ้านซอยศรีกาญจนา คลองตัน–พระโขนง
วันที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕
พลตำรวจตรี สุดสงวน ตัณสถิตย์
(สุดสงวน ตัณสถิตย์)

คำไว้อาลัย

เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบข่าวการมรณกรรมของ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ผู้ที่เคยร่วมงานกับข้าพเจ้ามาอย่างใกล้ชิดเป็นเวลานาน ข้าพเจ้ารู้สึกสลดใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้สูญเสียมิตรที่ดีของข้าพเจ้าไปอีกคนหนึ่ง ข้าพเจ้าร่วมงานกับ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ตอนที่ข้าพเจ้ายังดำรงตำแหน่งสารวัตรแผนก ๔ กองสวัสดิภาพประชาชน และ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ เป็นรองสารวัตร (ยศขณะนั้น ร.ต.ท.) พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ เป็นผู้ที่มีนิสัยโอบอ้อมอารี มีความเมตตาปรานีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาโดยทั่วหน้า มีอารมณ์สนุกสนานร่าเริงแจ่มใสอยู่ตลอดเวลา เป็นที่รักใคร่ของผู้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชาในกองตำรวจจราจรทุกคน

ฉะนั้น การที่ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ มาถึงแก่กรรมไปโดยยังไม่ถึงเวลาอันสมควรเช่นนี้ จึงเป็นที่อาลัยแก่บรรดาญาติมิตรและเพื่อนข้าราชการตำรวจอย่างสุดซึ้ง

ขอให้อานุภาพผลบุญกุศลและคุณงามความดีที่ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ได้กระทำมาแล้ว และด้วยผลบุญกุศลทั้งหลายที่บรรดาญาติมิตรที่รักใคร่คุ้นเคย ได้ร่วมกัน บำเพ็ญกุศล ในครั้งนี้ จงบันดาลให้ดวงวิญญาณของ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ ได้บรรลุถึงสุคติได้รับความสุขในสัมปรายภพนั้น เทอญ

พันตำรวจเอก สฤษดิ์ สังขะวัตร์
(สฤษดิ์ สังขะวัตร์)
รองผู้บังคับการตำรวจจราจร
๒๘ มีนาคม ๒๕๑๕

"ดี"

คนนั้นดีเมื่อตาย จริงแท้เพียงไรขอให้ลองคิดทบทวนดู จะเห็นได้ว่าหนังสือที่เขียนไว้อาลัยของบรรดาญาติมิตร แก่ผู้ตายโดยทั่ว ๆ ไป จะสดุดีกันอย่างมากมายว่าเมื่อบุคคลผู้นั้นมีชีวิตอยู่ประกอบกรรมทำดีไว้อย่างโน้นอย่างนี้ ใจบุญสุนทาน ไม่คิด ไม่งอ ไม่โกงใคร ไม่ข่มเหงรังแกใคร ล้วนแต่เป็นความดีที่บรรยายกันอย่างยืดยาวหลายหน้ากระดาษ ไม่เคยเห็นใครเขียนไว้อาลัยว่าผู้ตายชั่วช้าสารเลวอะไรบ้าง สักรายเดียว

ถ้าผู้ตายรู้ได้จะด้วยประการใด หรือวิถีทางใดก็ตามคงจะลุกขึ้นมาปลงอนิจจังว่า โธ่เอ๋ย....ช่างสรรเสริญเยินยอกันอยู่ได้ ความจริงแท้นั้นไม่ได้เป็นอย่างที่ญาติมิตรเขียนไว้อาลัยเลย โกหก และอาจจะสารภาพออกมาว่า ตัวนี้ชั่วช้า ผิดบาปประการใดบ้าง

แต่.... พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ นี้ ดีแน่ ถ้าไม่ดีลูกน้องคงไม่เรียก "ป๋า" ผู้บังคับบัญชาคงไม่ปูนบำเหน็จให้จาก พล ฯ จนถึง พันตำรวจตรี ไม่เชื่อก็ถามดู

พ.ต.ต. นิยม เลปาจารย์

เสรีเพื่อนรัก

พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ กับข้าพเจ้าได้รู้จักกันและได้ร่วมงานราชการกันมาอย่างใกล้ชิดเป็นเวลาถึง ๒๐ ปี จึงสนิทสนมกันจนรู้สึกเสมือนเป็นญาติพี่น้อง ตลอดระยะเวลาอันยาวนานนี้เป็นที่ยอมรับกันว่า พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ เป็นบุคคลที่เข้าได้กับคนทุกคน ไม่มีใครโกรธ ไม่มีใครเกลียด นี่คือลักษณะอันน่าชื่นชมของ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ เพราะคนเราไม่ว่าจะอยู่ในองค์การใด การที่จะทำตัวไม่ให้มีใครโกรธหรือเกลียดชังได้นั้นนับว่าเป็นเรื่องที่ยากอยู่ แต่ พ.ต.ต. เสรีทำได้

เจ้าภาพในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ ได้ขอร้องให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องอะไรก็ได้เพื่อลงพิมพ์ในหนังสือนี้ ข้าพเจ้ายินดีที่จะเขียนให้เพราะ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ เป็นเสมือนญาติข้าพเจ้า แต่โดยที่ข้าพเจ้าไม่เดียงสาในการเขียน และจนด้วยความรู้ที่จะเขียน เรื่องของข้าพเจ้าที่ปรากฏมาในหนังสือนี้ จึงเป็นเรื่อง สัพเพเหระต่าง ๆ ไม่เป็นแก่นสารอะไร แล้วแต่จะนึกอะไรขึ้นมาได้

กุศลใด หากจะเกิดมีขึ้นจากเรื่องสัพเพเหระของข้าพเจ้าแม้เพียงน้อยนิด ข้าพเจ้าขออุทิศกุศลนั้นทั้งสิ้นแก่ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์ เพื่อนรักของข้าพเจ้าผู้ล่วงลับไปแล้ว ส่วนความผิดพลาดทั้งสิ้นนั้นเป็นเพราะความเบาปัญญาของข้าพเจ้าเอง

พ.ต.อ. ขจรเดช ปั้นยารชุน
กองตำรวจจราจร
๒๐ มีนาคม ๒๕๑๕

เรื่องสัพเพเหระ

พ.ต.อ. ขจรเดช บั้นธารชุน

ในกฎหมายตราสามดวงมีระบุไว้ตอนหนึ่งเกี่ยวกับการจราจรว่า เกวียนหนักเกวียนเบาพบกันกลางทาง ให้เกวียนเบาหลีกเกวียนหนัก ถ้าแลเกวียนเบาหลีกเกวียนหนักมิพ้นกระทบเกวียนหนักหัก ให้เกวียนเบาใช้ ถ้าเกวียนเบาหักๆ เสียเปล่า ท่านมิพึงให้ใช้เลย

เขาว่า แต่ก่อนนี้จีวรของพระเป็นผ้าผืนเดียวผืนจึงใหญ่ดีมีราคา พวกโจรชอบใจจึงชอบลักหรือปล้นเอาบ่อยๆ ต่อมาพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นกระทงนาของชาวบ้านจึงรับสั่งแก่พระอานนท์ให้ออกแบบจีวรเสียใหม่ให้มีลักษณะเป็นกระทงนา คือเป็นผ้าผืนเล็ก ๆ มาเย็บต่อกัน พวกโจรจะได้ไม่อยากได้ เพราะไม่มีราคา พระอานนท์ก็ออกแบบให้ตามลักษณะดังกล่าว ซึ่งใช้แบบนั้นกันมาจนทุกวันนี้

ในเรื่องของการจราจรนั้น ความจริงมีหลักง่าย ๆ สั้น ๆ อยู่เพียง ๒ ประการเท่านั้น คือ

๑. ต้องพยายามทำให้เกิดความสะดวก

๒. ต้องพยายามทำให้เกิดความปลอดภัย

แต่การกระทำนั้นสิยาก ประเทศใดเมืองใดชุมชนใดได้กระทำการต่าง ๆ ให้ใกล้หลัก ๒ ประการนี้ได้มากเพียงใดควบคู่กันไป ถ้าทำได้มาก รถก็วิ่งสบาย คนก็เดินสบาย ถ้าทำได้น้อย จะไปไหนก็เสียเวลาจนเกิดโมโห คนบาดเจ็บคนพิการคนตายกันเป็นเบือ

ที่กรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา เมื่อ ๒–๓ ปีมานี้ บังเอิญที่ริมถนนใหญ่ฝั่งตรงข้ามกับ อาคารที่พัก เขากำลัง มีการก่อสร้างตึกใหม่ อยู่ว่าง ๆ ตอนเย็น ๆ ไม่รู้จะไปไหนก็นั่งดูเขาทำงานก่อสร้างกัน สังเกตเห็นสิ่งหนึ่งที่น่าปลื้มใจซึ่งเขาทำอยู่เป็นปกติวิสัยเกี่ยวกับรถขนดิน คือในการสร้างตึกนั้นเขาขุดดินลงไปลึก ดินที่ขุดขึ้นมาเขาบรรทุกรถไปจากที่นั่น เมื่อเขานำดินขึ้นบรรทุกรถซึ่งจอดอยู่ในที่ของ

เขาเองจนพูนแล้ว คนงานมีพลั่วอยู่ในมือจะเดินตรวจดูรอบกะบะรถพร้อมกับใช้พลั่วแหย่ ๆ ดินที่พูนอยู่บนกะบะรถนั้นดูว่าจะมีทะลายร่วงลงจากรถบ้างหรือไม่ ตรงใดที่ทะลายร่วงลงมาเขาจะตะกุยมันลงมาเสีย จนมันไม่ร่วงอีกต่อไป แล้วใช้พลั่วตีดินตรงนั้นให้แน่นจนเป็นที่แน่ใจว่าจะไม่ทะลายลงมาอีกแม้ได้รับความกระเทือน เขาเดินตรวจและทำเช่นนี้รอบคันรถที่บรรทุกดินจนเป็นที่แน่ใจว่าเมื่อรถนี้วิ่งไปตามถนน ดินจะไม่ร่วงหล่นเลย นอกจากนี้ยังมีอีกคนหนึ่งถือชะแลงเดินตรวจล้อทุกล้อของรถนั้นแต่ละล้อ ถ้าพบเศษดินหรือก้อนหินเล็ก ๆ แทรกติดอยู่ตามรอยดอกยางรถ เขาจะใช้ชะแลงงัดเศษหรือหินนั้นออกเสียให้หมด แล้วใช้ชะแลงฟาดลงไปที่ยางรถ ๒—๓ ที เศษดินละเอียด ๆ ที่ติดยางรถอยู่ก็ร่วงพรูออกหมด เขาทำเช่นนี้ทุกล้อไปเลย เสร็จแล้วเมื่อรถนี้วิ่งออกถนนนำดินไปไหนก็ตาม ตลอดทางจะไม่มีร่องรอยดินร่วงจากรถนี้หรือจากล้อรถ คันนี้ปรากฏเลอะเทอะไปตามถนนเลยแม้แต่น้อย ที่เขาทำเช่นนั้นจะด้วยสมัครใจหรือถูกบังคับก็ตาม แต่ผลก็คือรถขนดินไม่ทำดินร่วนหล่นไปตามถนนเลยซึ่งเป็นผลให้

๑. ถนนหนทางสะอาดสอ้าน

๒. ลดอุบัติเหตุในการจราจร เพราะดินที่ร่วงอยู่ตามถนนถ้าเปียกชื้นเข้าทำให้ถนนลื่นเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย

นี้เป็นผลเท่าที่นึกได้

ในทางโลก ทั้งทหารและตำรวจก็คงเหมือนกันเขาว่ากันว่า ถ้าไม่มีวินัยก็คือกองโจร

ในทางธรรม มีพระพุทธพจน์ไว้เป็นใจความว่า คนหมู่มาก ที่ไม่มีวินัยจะเป็นเหมือนควายบอดที่เที่ยวอยู่ในป่าดง

กฎหมายเกี่ยวกับการจราจรนั้น ถ้าจะคิดถึงที่มาของกฎหมายนี้ทั่ว ๆ ไปแล้ว ก็มาจากการกระทำของคนซ้ำ ๆ กันเป็นประเพณี ซึ่งมีทั้งที่ดีและไม่ดี จึงต้องสอนและแนะนำให้ทำเฉพาะที่ดี และห้ามทำในสิ่งไม่ดีอันจะเป็นภัยแก่ผู้อื่นนอกจากนี้กฎหมายจราจรยังอาศัยหลัก ธรรมชาติมาวางเป็นกฎเกณฑ์ด้วย เช่น

๑. ความผิดเท่าใดจึงจะต้านรถหนักเท่าใด ซึ่งมีความเร็วเท่าใด ให้หยุดได้ในระยะพอสมควร ถ้ารถนั้นใช้

ความเร็วมากขึ้นไป ความผิดจำนวนเดิมย่อมไม่สามารถต้านให้รถนั้นหยุดได้ในระยะอันควรแก่ความปลอดภัย จากหลักธรรมชาติหรือวิชาฟิสิคส์ในเรื่องนี้ เป็นผลให้มีการกำหนดความเร็วของรถไว้ต่าง ๆ กันตามที่ต่าง ๆ

๒. เมื่อรถวิ่งเร็วไปตรง ๆ ย่อมมีแรงพุ่งตรงไปข้างหน้าอย่างแรง ถ้าเลี้ยวทันทีในขณะรถวิ่งเร็วรถนั้นอาจถูกเหวี่ยงกระเด็นไปตกถนนตกเหว กฎหมายจึงกำหนดให้เบารถเมื่อจะเลี้ยว

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่ากฎหมายมิได้กำหนดอะไรต่ออะไรไว้เพื่อให้หยุบหยิบเล่น แต่กำหนดไว้เพื่อให้ผู้ขับรถได้รับความปลอดภัย แต่ผู้ขับรถบางคนก็ยังไม่ยอมรับความปลอดภัยนี้โดยไม่ปฏิบัติตาม ถึงกับต้องใช้ตำรวจคอยบังคับให้เขาทำเพื่อให้เกิดความปลอดภัยแก่ตัวเขาเอง แปลกดีเหมือนกัน ชีวิตของตัวเองไม่รักต้องมีตำรวจมาคอยบังคับให้รัก

กฎข้อบังคับ : จดทะเบียนคนขับรถราง

เสนาบดีกระทรวงนครบาลรับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกัน ด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นเวลาอันสมควรแล้วที่จะให้คนขับรถรางจดทะเบียนและรับใบอนุญาตสำหรับขับรถราง ซึ่งใช้เดินอยู่ในมณฑลกรุงเทพ ฯ เพื่อให้เป็นหลักฐานมั่นคงต่อไปภายหน้า

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งกฎข้อบังคับขึ้นไว้ดังแจ้งต่อไปนี้

ข้อ ๑. ให้เสนาบดีกระทรวงนครบาลตั้งเจ้าพนักงานขึ้นนายหนึ่งซึ่งจะได้เรียกต่อไปในกฎข้อบังคับนี้ว่า เจ้าพนักงานจดทะเบียนคนขับรถรางมีหน้าที่จดทะเบียน ออกใบอนุญาตและทำการต่าง ๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ในกฎข้อบังคับนี้

ข้อ ๒. ห้ามมิให้ ผู้หนึ่งผู้ใด ซึ่งมิได้จดทะเบียนและรับ ใบอนุ ญาต ตาม ข้อ ความใน กฎ บังคับนี้ขับรถ รางเป็นอันขาด

ข้อ ๓. ห้ามมิให้เจ้าพนักงานจดทะเบียนและออกใบอนุญาตสำหรับขับรถรางให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด นอกจากผู้ที่ได้นำหนังสือสำคัญสำหรับตัวของบริษัทรถราง ซึ่งเป็นบริษัทที่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้เดินรถรางแล้วนั้นมาแสดงต่อเจ้าพนักงาน หนังสือสำคัญสำหรับตัวนี้ ต้องกล่าวรับรองว่าผู้ที่ขอจดทะเบียนและขอรับใบอนุญาตเป็นคนขับรถรางนั้น บริษัทได้สอบซ้อมวิธีเปิดเครื่องเดินรถรางแล้ว มีความรู้พอที่จะยอมให้เปิดเครื่องเดินรถรางได้ แต่ถ้าเป็นผู้ที่ได้รับพระราชอาญาฐานใดฐานหนึ่ง ซึ่งได้พ้นโทษมาแล้วยังไม่ครบสามปี หรือผู้ที่เจ้าพนักงานเห็นว่าอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี จะไม่รับจดทะเบียนและออกใบอนุญาต

ข้อ ๔. การออกใบอนุญาตสำหรับขับรถรางนั้นเจ้าพนักงานจะออกให้เมื่อใดก็ได้ แต่อายุของใบอนุญาตต้องสิ้นกำหนดในวันที่ ๓๑ เดือนมีนาคมเสมอไป

ข้อ ๕. ใบอนุญาตทุกฉบับต้องมีข้อความละเอียดดังนี้ คือ

๑. หมายเลขของใบอนุญาต
๒. วันเดือนปีที่ออกใบอนุญาต
๓. วันสิ้นกำหนดอายุของใบอนุญาต
๔. นาม ตำบลท้องที่อยู่และอายุของผู้รับใบอนุญาต
๕. เลขหมายที่เป็นแผ่นสำหรับผู้ขับรถราง
๖. ลายพิมพ์นิ้วมือของผู้ขับรถราง

ข้อความเหล่านี้ต้องจดบันทึกไว้ในทะเบียนที่จะได้ทำขึ้นไว้สำหรับการนั้น และเก็บรักษาไว้ ณ ที่ทำการของเจ้าพนักงาน และต้องให้มีรูปถ่ายของคนขับรถรางแต่งเครื่องแต่งตัวของบริษัทรถรางและติดแผ่นเลขหมายผนึกไว้ในใบอนุญาตและในสมุดทะเบียนด้วย

ข้อ ๖. ใบอนุญาตทุกฉบับจะต่อกำหนดอายุได้โดยจะสลักหลังว่าได้ต่ออายุและลงวันเดือนปี ลงนามของเจ้าพนักงานทะเบียนไว้เป็นสำคัญ เมื่อได้ต่อใบอนุญาตเช่นนี้แล้วก็หมายเหตุไว้ในสมุดทะเบียนด้วย

ข้อ ๗. ใบอนุญาตขับรถรางที่ได้ออกให้ตามกฎข้อบังคับนี้ ให้เจ้าพนักงานเรียกค่าธรรมเนียมฉบับละ ๒ บาท และเมื่อเจ้าพนักงานจะออกใบอนุญาตก็ให้จ่ายแผ่นเลขหมายตรงกันกับเลขหมายในใบ อนุญาต ให้แก่ผู้รับใบ อนุญาตไปด้วย

ถ้าเป็นการต่อกำหนดอายุใบอนุญาต ให้เจ้าพนักงานเรียกค่าธรรมเนียมครั้งละ ๑ บาท

ข้อ ๘. คนขับรถราง ซึ่งได้รับอนุญาตและ แผ่นเลขหมายไว้แล้ว เมื่อกำลังทำการขับรถรางอยู่ต้องเก็บใบอนุญาตนั้นติดตัวไว้เสมอ เลขหมายนั้นต้องติดไว้ที่แขนข้างซ้ายเหนือข้อศอกให้เห็นได้ชัด ถ้าเจ้าพนักงานกรมกองตระเวน จะขอดูใบอนุญาตก็ต้องให้ดู ถ้าคนขับรถรางคนใดขัดขืนประพฤติตามความในข้อนี้ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับเป็นเงินไม่เกินกว่า ๑๒ บาททุกครั้งไป

ข้อ ๙. ถ้าบริษัทรถรางบริษัทใดยอมให้ผู้ซึ่งมิได้รับอนุญาตทำการขับรถรางแล้ว บริษัทนั้นมีความผิดต้องระวางโทษปรับเป็นเงินไม่เกินกว่า ๑๐๐ บาททุกครั้งไป

ข้อ ๑๐. ผู้ใดขับรถรางโดยไม่ได้รับใบอนุญาต ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษจำขังไม่เกินกว่า ๑๐ วันสถานหนึ่ง หรือปรับเป็นเงินไม่เกินกว่า ๕๐ บาท สถานหนึ่ง หรือทั้งปรับทั้งจำด้วยทั้งสองสถาน

ข้อ ๑๑. คนขับรถรางที่ได้รับใบอนุญาตตามกฎข้อบังคับนี้ ถ้าเอาใบอนุญาตหรือแผ่นเลขหมายที่ได้รับนั้นโอนให้หรือให้ผู้อื่นยืมใช้ หรือผู้ใด ซึ่งมิได้รับ ใบอนุญาตขับรถรางใช้ใบ อนุญาต หรือแผ่น เลขหมายนั้น ต้องมี ความผิดต้องระวางโทษจำขังไม่เกินกว่า ๑ เดือน สถานหนึ่งหรือปรับเป็นเงินไม่เกินกว่า ๑๐๐ บาท สถานหนึ่งหรือทั้งปรับทั้งจำสองสถาน

ข้อ ๑๒. ผู้หนึ่งผู้ใดใช้หรือติดป้ายเลขหมายที่คล้ายคลึงกัน หรือตั้งใจที่จะให้เหมือนกันกับป้าย ซึ่งได้อนุญาตให้ตามกฎข้อบังคับนี้ เพื่อประสงค์จะล่อลวงหรือหลีกเลี่ยงไม่ทำตามข้อความในกฎข้อบังคับนี้ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษจำขังไม่เกินกว่า ๑ เดือน สถานหนึ่ง หรือปรับเป็นเงินไม่เกินกว่า ๑๐๐ บาท สถานหนึ่ง หรือทั้งปรับทั้งจำด้วยทั้งสองสถาน

ข้อ ๑๓. ถ้าปรากฏว่าคนขับรถรางคนใด ซึ่งได้รับใบอนุญาตไปแล้ว ผ่าผืนข้อบังคับนี้ข้อใดข้อหนึ่งก็ดี หรือเมื่อศาลที่มีอำนาจพิจารณาตัดสินว่าคนขับรถรางคนใด ซึ่งได้รับใบนุญาตแล้ว ขับรถโดยความเลินเล่อไม่ระวังระไวก็ดี หรือขับรถเร็วน่ากลัวจะเป็นเหตุการณ์อันตราย หรือได้เกิดเหตุการณ์อันตรายขึ้นเนื่องจากการขับรถรางเร็วเช่นนั้นก็ดี หรือเมื่อบริษัทรถรางที่เป็นผู้จ้างคนขับรถรางนั้นได้ปรับคนขับรถรางคนหนึ่งคนใดถึง ๓ ครั้ง ภายในกำหนดปีหนึ่งโดยเหตุที่ผู้นั้นได้ผ่าผืนข้อบังคับของบริษัทในการขับรถราง ซึ่งบริษัท ได้ตั้งขึ้นไว้ เพื่อป้องกันเหตุการณ์ อันตรายเช่นนั้นก็ดี เจ้าพนักงานทะเบียนจะงดใบอณุญาตของผู้นั้นเสียชั่วคราวก็ได้ หรือถ้าเจ้าพนักงานเห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดเป็นขึ้นนั้นเป็นเหตุการร้ายแรง จะไม่ยอมออกใบอนุญาตให้ผู้นั้นเป็นคนขับรถรางต่อไปอีกก็ได้

ข้อ ๑๔. คนขับรถรางคนหนึ่งคนใดที่ถูกงดใบอนุญาตเสียแล้วก็ดี หรือไม่ได้รับอนุญาตต่อ กำหนดอายุของใบอนุญาตเดิมก็ดี หรือเลิกไม่เป็นคนขับรถรางด้วยเหตุประการใดก็ดี ก่อนวันที่จะสิ้นกำหนดเวลาใบอนุญาตของตน

จะต้องคืนใบอนุญาตและแผ่นเลขหมายให้แก่บริษัทหรือเจ้าพนักงานทะเบียนทันที ถ้าไม่คืนก็มีความผิดฐานลหุโทษต้องระวางโทษปรับเป็นเงินไม่เกินกว่า ๑๒ บาท

กฎให้ไว้ ณ วันที่ ๓๐ กันยายน ร.ศ. ๑๓๐

ลงนาม ยมราช

เสนาบดีกระทรวงนครบาล

(ประกาศในราชกิจจานุเบกษาวันที่ ๒๙ ตุลาคม ร.ศ. ๑๓๐)

การที่จะทำให้การจราจรเรียบร้อยได้นั้น ฝ่ายเจ้าหน้าที่ฝ่ายเดียวทำให้แทบตายก็สำเร็จได้ยาก ถ้าผู้ใช้รถใช้ถนนไม่ร่วมมือ "จงทำดี" ด้วย

ถ้าผู้ใช้รถใช้ถนนทุกคนร่วมมือกันปฏิบัติตามกฎจราจรโดยเคร่งครัด มีมารยาทในการใช้ทางเป็นอย่างดีแล้วคงไม่ต้องจ้างตำรวจจราจรได้มากมายถึงเพียงนี้ ตลอดจนการตั้งป้าย ขีดเส้น ทาสีถนน หรือตั้งสัญญาณไฟก็คงลดลงได้ไม่ใช่น้อย คงนำเงินจำนวนเหล่านี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านอื่นได้อีกมาก

เมื่อปอมเปอีในประเทศอิตาลี ซึ่งในสมัยก่อนโน้นได้ถูกหินละลายจากภูเขาไฟวิสุเลียสไหลบ่ามาถล่มพินาศหมดสิ้นนั้น จากการขุดค้นปรากฏว่าหลักฐานว่าก่อนที่จะประสบความพินาศนั้นเมืองนี้เจริญรุ่งเรืองมากแม้ในด้านการจราจรก็เจริญอย่างน่าทึ่ง เช่น มีถนนปูด้วยพื้นหินอยู่หลายสาย ถนนแต่ละสายมีทิศทาง มีการเชื่อมโยงกัน ตัดกัน อย่างเป็นระเบียบและมีเป้าหมาย ถนนสายสำคัญมีทางเข้าริมถนน มีช่องข้ามทาง หรือมีเครื่องหมายห้ามข้ามเข้าหรือเครื่องหมายจุดกึ่งกลางทางร่วมทำด้วยหินเป็นต้น

ในทางโลก บัณฑิต มีที่สังเกตได้ ๓ ประการ

๑. มีหมวกปริญญา

๒. มีเสื้อปริญญา

๓. มีปริญญาต่อท้ายชื่อ

ในทางธรรม บัณฑิต มีที่สังเกตได้ ๓ ประกร

๑. มีปกติเป็นคนทำดี

๒. มีปกติเป็นพูดดี

๓. มีปกติเป็นคนคิดดี

เมื่อตอนเป็นเด็กนักเรียน เรียนวิชาวิทยาศาสตร์ จำได้ว่ามีตอนหนึ่งครูสอนถึงเรื่องที่ว่า สสารจะต้องมีคุณสมบัติอะไรบ้าง ซึ่งมีอยู่หลายข้อ ลืมหมดไปนานแล้วเว้นแต่ข้อเดียวที่ยังนึกได้อยู่คือ สสารหลายอย่างคือตั้งสองอย่างขึ้นไปจะอยู่ในที่เดียวกันและเวลาเดียวกันไม่ได้ ในเรื่องของการจราจรใช้หลักนี้ เปี้ยบเลย ในการจัดการ เพื่อ ความปลอดภัย เช่น ถ้าคน ๒ คน จะอยู่ในที่เดียวกันและเวลาเดียวกันก็ยังไม่ค่อยเท่าไหร่ เพราะแต่ละคนน้ำหนักก็ไม่มาก ความเร็วก็ต่ำเดินปะทะกันเข้าก็ตีหน้าเจื่อน ๆ ขอโทษกันเสียหน่อยเท่านั้นก็ไม่มีอะไร แต่ถ้ารถ ๒ คัน จะอยู่ในที่เดียวกันก็แหลกกันทั้งคู่ หรือถ้ารถคันหนึ่งกับคนกี่คนก็ตามจะอยู่ในที่เดียวกันและเวลาเดียวกันเข้า คนก็แหลก จะทำอย่างไรจึงจะมิให้มีการแหลก เขาก็ทำอย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่นี่แหละ คือจัดสลับกันเสีย จะสลับสถานที่หรือเวลาก็ได้คือ

๑. สลับสถานที่ ได้แก่การสร้างสะพานลอยนั่นเองในเวลาเดียวกันรถคันหนึ่งแล่นอยู่ใต้สะพาน แต่อีกคันหนึ่งไปแล่นอยู่บนสะพานก็ไม่ชนกัน เพราะเวลาเดียวกันก็จริงแต่ต่างสถานที่

๒. สลับเวลา ได้แก่ตามทางแยกที่ไม่มีสัญญาณไฟนั่นเอง รถต้องวิ่งตัดกันที่ทางแยกนั้นบนพื้นถนนเดียวกัน จึงต้องให้เป็นคนละเวลากันเสีย เวลาที่รถทางหนึ่งกำลังวิ่ง อีกทางหนึ่งก็ต้องหยุดรอไว้ก่อน ไว้วิ่งเมื่อถึงเวลาของตัว ก็จะไม่ชนกัน

การกระทำอย่างอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการจราจรก็ต้องอาศัยหลักวิทยาศาสตร์ทั้งนั้น หนีไม่พ้นลองคิดดูจะรู้ได้ไม่ยาก

สมัยนี้การจอดรถเป็นปัญหาแก่ผู้ใช้รถและฝ่ายเจ้าหน้าที่ ผู้ใช้รถก็บ่นว่าหาที่จอดรถยากเพราะการจอดรถเต็มไปหมด ฝ่ายเจ้าหน้าที่ก็บ่นว่าเพราะรถจอดเต็มไปหมดจนเหลือทางแคบจึงทำให้รถวิ่งไม่สะดวก กำลังจะแก้ไขกันอยู่

เรื่องหยุดเรื่องจอดนี้ ความจริงรัชกาลที่ ๕ ท่านเป็นห่วงอยู่ตั้งแต่รัชสมัยของท่านแล้ว จะเห็นได้จากกฎหมายในสมัยนั้นว่า ถ้าผู้ใดมีรถ มีเกวียน มีล้อที่ใช้อยู่ในท้องถนน จะไปหยุดพักที่แห่งใดตำบลใด หรือจะพักขนของลงจากรถก็ดี จากเกวียนก็ดี จากล้อก็ดี หรือเมื่อขนของขึ้นบรรทุก

รถบรรทุกเกวียน บรรทุกล้อ ที่บรรทุกของนั้นให้หลีกไว้ให้พ้นทางอย่าให้เป็นที่กีดขวางอยู่ในทางรถ ทางเกวียนทางล้อได้ ผู้ใดหยุดรถ หยุดเกวียน หยุดล้อต่าง ๆ อยู่ในท้องถนนเกินกำหนดธุระของตัว ซีฟโปลิศออฟพี่ซเซอจะปรับไหมเอาเงิน ๑๐ บาท แล้วให้ซีฟโปลิศออฟพี่ซเซอบังคับให้เจ้าของพารถพาเกวียนพาล้อไปไว้ในที่สมควร อย่าให้กีดทาง

เคยได้ฟังพระท่านคุยให้ฟังว่า หลักธรรมสำหรับข้าราชการ ซึ่งมีอยู่ในชาดก มีตอนหนึ่งกล่าวถึงพระพุทธเจ้าครั้งเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์เคยสั่งสอนข้าราชการไว้ว่าข้าราชการที่หวังความเจริญก้าวหน้าควรยึดหลักธรรมดังนี้

๑. นอบน้อมต่อผู้ใหญ่

๒. เกรงกลัวความชั่ว

๓. เคารพซึ่งกันและกัน มีความเข้มแข็ง

๔. ยินดีรับราชการด้วยความเต็มใจ

๕. จัดความเป็นอยู่ให้เรียบร้อย

ตามข้อ ๕ คือจัดความเป็นอยู่ให้เรียบร้อยนั้น ยังมีขยายความในเรื่องสำคัญคือเรื่องทรัพย์สินที่ได้มาอีกว่า

ทรัพย์สินที่ได้มาควรจัดแบ่งไว้เป็น ๕ ส่วน ดังนี้

๑. สำหรับไว้ถมทะเล คือใช้ซื้ออาหารถมเข้าไปในปากของตนเอง

๒. สำหรับไว้ใส่ปากงูเห่า คือเลี้ยงภรรยา

๓. สำหรับไว้ผ่อนชำระหนี้ คือเลี้ยงดูบิดามารดา

๔. สำหรับไว้เป็นเจ้าหนี้ให้เขากู้ คือเลี้ยงดูบุตรธิดา

๕. สำหรับฝังไว้ คือเก็บสะสมไว้

---

๒๒ ปีแห่งความหลัง
สำหรับ พ.ต.ต. เสรี ผู้วิจารณ์

ณ เรือนไม้ ๒ ชั้นแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ที่ริมถนนตรีเพชร ค่อนข้างจะมีอายุสูงสักหน่อย แต่ก็มีความหมายสำหรับข้าพเจ้าอย่างมากมายจนถึงเดี๋ยวนี้ ที่ดังกล่าวนี้ก็คือ "กองกำกับการตำรวจจราจร"

ในฐานะที่ข้าพเจ้าย้ายมาอยู่ใหม่ จึงยังไม่รู้จักมักคุ้นกับใคร ๆ มากนักจึงต้องศึกษาหาความรู้ในด้านบุคคลว่าใครชื่ออะไร เป็นอะไร และก็ในวันนั้นเองที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรู้จักผู้บังคับบัญชาเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่ง กล่าวคือ วันหนึ่งท่านผู้กำกับการตำรวจจราจร **พ.ต.ท. สุดสงวน ตัณสถิตย์** (ยศในขณะนั้น เมื่อ พ ศ. ๒๔๙๓) มาถึงที่ทำการลงจากรถจะขึ้นบันไดเดินผ่านข้าพเจ้าซึ่งยืนทำ ความ เคารพอยู่ หันมาสั่งข้าพเจ้าว่า เฮ้ยเหม ไปตามทองเต็มมาพบหน่อย พอท่านผ่านขึ้นไปแล้ว ข้าพเจ้าก็เดินอย่างพากภูมิ

ใจที่ผู้บังคับบัญชาใช้สอย ข้าพเจ้าเดินผ่าน ร.ต.ต. เสรีฯ ไปทางโรงจ่ายน้ำมัน แล้วก็กลับเดินมผ่าน ร.ต.ต. เสรีฯ ไปทางโรงซ่อมรถทางซอยทิพวารี ก็ไม่พบทองเต็ม จึงเดินกลับมาที่ ร.ต.ต. เสรีฯ และถามว่า หมวดครับ เห็นทอง-เต็มไหมครับ ร.ต.ต. เสรีฯ พูดว่า ปู้โธ่เอ๊ย ก็เดินผ่านเขาไปตั้ง ๒ เที่ยวแล้วยังไม่เห็นเขาอีกหรือ ข้าพเจ้าตอบว่า ไม่เห็นครับ ร.ต.ต. เสรีฯ ถามว่า หาเขาทำไม ข้าพเจ้าบอกว่า ท่านผู้กำกับการ สั่งให้ไปพบ ผมก็ตามไม่เจอ ร.ต.ต. เสรีฯ หัวเราะ แล้วพูดว่า ก็ยืนอยู่นี่ไงล่ะแล้วก็ชี้ตัวเอง แล้วพูดต่อไปอีกว่า ผมนึกว่าเฮียเดินตามหาใคร แล้วก็เดินขึ้นชั้นบนไป

เมื่อ ร.ต.ต. เสรีฯ จากไปแล้วข้าพเจ้าก็ยืนนึกถึงตัวเองว่า ไอ้เรานี่โง่แล้วยังทำเต๊ะอวดรู้อีกด้วย และเมื่อนึกคำที่ ร.ต.ต. เสรีฯ เรียกข้าพเจ้าว่า "เฮีย" แล้วยิ่งทำให้ข้าพเจ้าเลื่อมใสในอัธยาศัยใจคอนึกรักและเคารพเป็นอย่างยิ่ง ประกอบทั้งกิริยาท่าทางไม่แสดงให้เห็นถึงความเย่อหยิ่งจองหองแต่อย่างใด ข้าพเจ้าจึงปักใจเคารพรักตั้งแต่นั้นเป็นต้นมายิ่งคุ้นเคยยิ่งสนิทสนมก็ยิ่งพบว่า ร ต.ต. เสรีฯ มี

หลายอย่างที่ไม่เป็นภัยกับผู้ใด เช่น ชอบช่วยเหลือคนอื่น เป็นคนร่าเริงไม่เจ้าทุกข์ อ่อนโยน มีเมตตากรุณาต่อคนทั่วๆ ไป ไม่เอาเปรียบคน ชอบสนุกฮฮากับเพื่อนฝูง ผู้ใต้บังคับบัญชารักใคร่มาก ข้าพเจ้าจึงเรียก ร.ต.ต. เสรีฯ ว่า "พี่เสรี" ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนถึงเดี๋ยวนี้ และพี่เสรีก็เรียกข้าพเจ้าว่า "เฮีย" โดยไม่คำนึงถึงว่าใครจะมียศแค่ไหน มีตำแหน่งเป็นอะไร

ที่ทราบกันอยู่ทั่ว ๆ ไปก็คือพี่เสรี ชอบประกอบการกุศลเช่นทอดผ้าป่า ทอดกะฐิน หรือช่วยงานบวช และเมื่องานทำบุญเลี้ยงพระหรืออะไรก็ตามถ้าเกี่ยว ด้วยพิธีสงฆ์แล้วละก็ จะได้ยินเสียงอาราธนาพระด้วยเสียงค่อนข้างแหบนิดหน่อยว่า ต่อไปนี้เชิญรับศีล แล้วก็

มะยังภันเต วิสูง วิสูง รัตนะถายะติสะระเนนะสะหะ ปั๋ญจะศีลานิยาจามะ

ทุติยัมปี่ มะยังภันเต วิสูง วิสูง รัตนะวายะติสะระเนนะสะหะ ปั๋ญจะศีลานิยาจามะ

ตะติยัมปี่ มะยังภันเต วิสูง วิสูง รัตนะถายะติสะระเนนะสะหะ ปั๋ญจะศีลานิยาจามะ คำอาราธนาศีล ๕ บทนี้

ข้าพเจ้าได้ยินที่ไหนเมื่อใด เป็นต้องนึกถึงพี่เสรีทุกครั้ง กุศลทั้งหลายทั้งปวงที่พี่เสรีได้ประกอบไว้ ขอให้ติดตามไปเสริมส่งให้พี่เสรี จงประสพแต่ความสุขในปรภพหน้า และจงไปสู่สุคติตลอดทุกภพด้วยเทอญ.

เกิด แก่ เจ็บ ตาย พี่เสรีไปก่อนผมจะตามไปทีหลัง

พ. ต. ต. เหม แก้วสว่าง

(เหม แก้วสว่าง)

รอง ผกก. กล. จร.

๑๕ มี.ค. ๑๕

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ
ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระบรมราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี[๑] มีพระนามเดิมว่า สมเด็จเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ์ วรุตมพงศบริพัตรสิริวัฒนราชกุมาร ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ ปีฉลู ตรงกับวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖[๒] สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงสถาปนาเป็น

---

(๑) หม่อมเจ้าหญิงรำเพย ในกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ทรงสถาปนาเป็น พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ สวรรคตในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(๒) ราชสกุลวงศ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗ โรงพิมพ์มหาดไทย หน้า ๔๖

กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๐๔ และต่อมาโปรดให้เลื่อนเป็นกรมขุนพินิตประชานาถ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๑๐ ได้ทรงกำกับราชการกรมมหาดเล็ก กรมพระคลังมหาสมบัติ และกรมทหารวังหน้า เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๕ ในพระ-บรมราชจักรีวงศ์ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ ๒๔๑๑ ได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรก เมื่อวันพุธเดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑ ครั้นถึงวันพฤหัสบดี ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีระกา พุทธ-ศักราช ๒๔๑๖ ตรงกับวันที่ ๒๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๖ ขณะเมื่อทรงมีพระชนมายุได้ ๒๐ พระพรรษา ได้ทรงมอบสิริราชสมบัติให้สมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยา-บำราบปรปักษ์ (เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรปักษ์) เป็นประธานพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการฝ่ายพระบรมมหา-ราชวัง และทรงมอบให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นประธานฝ่ายราชการทั้งสิ้น แล้วทรงลาพระบรมวงศานุวงศ์และข้า

ทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง เสด็จออกทรงพระผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ ทรงอยู่ในสมณเพศ ๑๕ ราตรี จึงทรงลาพระผนวช เมื่อ ณ วันศุกร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ตรงกับวันที่ ๑๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๖ เวลา ๒ ทุ่ม ๔๘ นาที แล้วพระบรมวงศานุวงศ์กับข้าราชการผู้ใหญ่ ได้ถวายสิริราชสมบัติคืน ณ โอกาสนั้น ครั้น ณ วันเสาร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีระกา ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๖(๑) ได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอีกครั้งหนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ เสด็จดำรงสิริราชสมบัติอยู่เป็นระยะเวลายาวนานถึง ๔๒ ปี นับเป็นรัชกาลที่ยืนยาวยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งปรากฏพระนามตามพระราชพงศาวดารมาก่อนทุกพระองค์ โดยเหตุที่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อยังทรงพระเยาว์มาก จึงปรากฏว่าต้อง

---

(๑) ดู—เรื่องราชาภิเษก และจดหมายเหตุพระบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๕ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๙ โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ หน้า ๔๘—๖๗

ทรงผ่าพ้นอุปสรรคและรักษาพระราชจริยวัตรให้สอดคล้อง ภาพเหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ทรงมีพระทัยหนักแน่น อดทน และมีพระวิจารณญาณเห็นการณ์ไกล แม้ในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ พระราชจริยาวัตรและพระบรมราโชบาย อันล้ำเลิศในการดำรงสิริราชสมบัติของพระองค์นั้น จะเห็นได้จากที่ได้ทรงพระราชนิพนธ์แถลงพระราชดำริไว้ในพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานไปยังสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๒[๑] ตอนหนึ่งว่า

"เมื่อพ่อได้รับราชสมบัติในเวลาอายุเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น เหมือนตะเกียงริบหรี่จวนจะดับ แต่อาศัยด้วยปฏิบัติอธิษฐานน้ำใจในความสัตย์ธรรมมิได้วู่วาม และมิได้อาฆาตปองร้ายต่อผู้ใด ตั้งใจประพฤติตามแบบอย่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในต้นพระบรมราชวงศ์ ซึ่งได้ทรงประพฤติมาและอาศัยความอุตสาหะ ความพิจารณาเนืองนิตย์ จึงได้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบมาจนถึงเพียงนี้"

และอีกฉบับหนึ่ง ลงวันที่ ๘ กรกฎาคม ร.ศ ๑๑๒[๑] ตอนหนึ่งว่า

---

(๑) พ.ศ. ๒๔๓๖

"การที่เป็นเจ้าแผ่นดินไม่ใช่สำหรับมั่งมี ไม่ใช่สำหรับคุมเหงคนเล่นตามชอบใจ ไม่ใช่เกลียดไว้แล้วจะได้แก้เผ็ด มิใช่เป็นผู้สำหรับจะกินสบาย นอนสบาย ถ้าจะปรารถนาเช่นนั้นแล้ว มีสองทาง คือ บวชทางหนึ่ง เป็นเศษฐีทางหนึ่ง เป็นเจ้าแผ่นดินสำหรับแต่เป็นคนจน และเป็นคนที่อดกลั้นต่อสุขและทุกข์ อดกลั้นต่อความรักและความชัง อันจะเกิดฉิวขึ้นมาในใจ หรือมีผู้ยุยง เป็นผู้ปราศจากความเกียจคร้าน ผลที่จะได้นั้นมีแต่ชื่อเสียงปรากฏเมื่อเวลาตายแล้ว ว่าเป็นผู้รักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้ และเป็นผู้ป้องกันความทุกข์ของราษฎรซึ่งอยู่ในอำนาจความปกครอง ต้องหมายใจในความสองข้อนี้เป็นหลักมากกว่าคิดถึงการเรื่องอื่น ถ้าผู้ซึ่งมิได้ทำใจได้เช่นนี้ ก็ไม่แลเห็นเลยว่าจะปกครองรักษาแผ่นดินอยู่ได้"

และอีกตอนหนึ่ง ได้ทรงแถลงไว้ในพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ประชาชนเมื่อเสด็จกลับจากยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ ความว่า "เราตั้งใจอธิษฐานว่า เราจะกระทำการจนเต็มกำลังอย่างที่สุดที่จะให้กรุงสยามเป็นประเทศอันหนึ่งซึ่งมีอิสรภาพและความเจริญ"

ด้วยพระคุณธรรมดังกล่าวมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงได้รับยกย่องเทอดทูนจากประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ในส่วนชาวไทยนั้น ได้ถวายพระนามแด่พระองค์ว่า "พระปิยมหาราช" อันเป็นพระนามที่ตราตรึงอยู่ในความ ทรงจำรำ ลึกของประชาชนทุกยุคทุกสมัยตลอดมา ส่วนชาวต่างประเทศนั้น ก็ได้เห็นความสำคัญและยกย่องพระเกียรติคุณของพระองค์ แม้แต่เมื่อยังทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาทดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ กล่าวว่า เมื่อใกล้จะสิ้นรัชกาลที่ ๔ พระเจ้านโปเลียนที่ ๓ เอมเปอเรอแห่งฝรั่งเศส ได้มีพระราชสาส์ทรงยินดีประทานพระแสงมีจารึกยกย่องพระเกีรติยศเป็นรัชทายาทมาเป็นสำคัญ[๑]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงพระราชอุตสาหะและมีพระราชปณิธานแรงกล้าที่จะทะนุบำรุงบ้านเมืองและพลกนิกรไทยให้เจริญรุ่งเรืองและมีความร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วหน้า

---

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ พระนิพนธ์สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๓ หน้า ๘

ตลอดรัชสมัยของพระองค์อันเป็นระยะเวลายาวนานถึง ๔๒ ปีนั้น ประเทศไทยได้มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ อย่างยิ่งใหญ่ไพศาล แม้นักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศ เช่น หมอ วิลเลียม คลิฟตัน ดอดจ์ ก็ได้กล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระองค์ไว้ในหนังสือเรื่อง "ชาติไทย" (The Thai Race) ว่า "พระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในภาคตะวันออก"(๑)

พระราชกรณียกิจตลอดรัชกาลของพระองค์ มีอยู่เป็นอเนกประการจะขอกล่าวแต่ที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

ในด้านการปกครอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนักปกครองที่ทรงพระปรีชาสามารถเป็นเลิศ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในคำนำหนังสือ "พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราโชบายเรื่องแก้ไขการปกครอง" ว่า "สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงมีพระปรีชาสามารถรอบรู้ในทางรัฐศาสตร์ ประเพณี การ

(๑) เรื่องความยอพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับองค์การค้าของคุรุสภา จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๑๔๓

ปกครองของไทยอย่างเก่าเป็นอย่างดี ส่วนประเพณีการปกครองอย่างที่นิยมกันในทวีปยุโรป ก็ได้ศึกษาทรงทราบหลักการโดยตลอด"

พระองค์ได้ทรงปรับปรุง เปลี่ยน แปลงการ ปกครองบ้าน เมือง อย่าง ใหญ่ หลวง เกือบ เรียก ได้ว่า พลิกแผ่น ดิน (Revolution) โดยได้ทรงเลิกการปกครองแบบจตุสดมภ์ ซึ่งได้ใช้กันมาแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตยโลกนาถ และเปลี่ยน เป็นการปกครองแบบใหม่เช่น อารยประเทศ ทั้งหลายนิยมกัน นับเป็นก้าวแรกที่ประเทศไทยได้นำการปกครองแบบอารยประเทศมาใช้ ในการแก้ไขการปกครองนั้น ได้ทรงแบ่งการบริหารส่วนกลางเป็น ๑๒ ส่วน คือ

๑. กรมมหาดไทย บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือและหัวเมืองลาว

๒ กรมพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตกตะวันออกและมลายู ประเทศราช

๓. กรมท่า เป็นกรมว่าการต่างประเทศ

๔. กรมวัง ว่าการในพระราชวัง และกรมซึ่งใกล้เคียงรับราชการในพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน

๕. กรมเมือง ว่าการโปลิศและการบัญชีคน คือ กรมสุรัสวดีและรักษาคนโทษ

๖. กรมนา ว่าการเพราะปลูก การค้าขาย ป่าไม้ และการทำแร่

๗. กรมพระคลัง ว่าการบรรดาภาษีอากร และเงินที่จะรับและจ่ายไปในกิจการแผ่นดินทั้งสิ้น

๘. กรมยุติธรรม บังคับศาล ชำระความ รวมกันทั้งแพ่ง อาญา นครบาล อุทธรณ์ ทั้งแผ่นดิน

๙. กรมยุทธนาธิการ เป็นพนักงานสำหรับตรวจจัดการทหารบกทหารเรือ ซึ่งจะมีผู้บัญชาการทหารบกทหารเรือบังคับบัญชา

๑๐. กรมธรรมการ เป็นพนักงานบังคับบัญชาเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ และกิจการศึกษา การโรงเรียน การพยาบาล ทั่วพระราชอาณาเขต

๑๑. กรมโยธาธิการเป็นพนักงาน ตรวจการก่อ สร้าง ทำถนน ขุดคลอง และการช่างทั่วไป ทั้งการไปรษณีย์ โทรเลข และการรถไฟซึ่งจะมีขึ้นต่อไป

๑๒. กรมมุรธาธิการ เป็นพนักงานรักษาพระราชลัญจกร รักษาพระราชกำหนดกฎหมายและหนังสือราชการทั้งปวง

นอกจากนั้น ได้ทรงตั้งสภาแผ่นดินขึ้น ๒ สภา คือ เสนาบดีสภา (Council of State) และองคมนตรีสภา (Privy Council) การบริหารส่วนภูมิภาคจัดเป็นมณฑล แบ่งมณฑลเป็นหัวเมือง อำเภอ หมู่บ้าน ตำบล และทรงนำเอาการปกครองแบบเทศบาล (Municipality) เข้ามาใช้

การปกครองแบบกระทรวงดังกล่าวนี้ ก็ได้ใช้สืบต่อมาโดยได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เหมาะแก่ยุคสมัย สืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์สดุดีเกี่ยวกับการแก้ไขการปกครองไว้ว่า

"การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบเดิม ตั้งเป็นกระทรวง ๑๒ กระทรวงนี้ ต้องนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเรียกได้อย่างพูดกันตามธรรมดาว่า 'พลิกแผ่นดิน' ถ้าจะใช้คำอังกฤษก็ต้องเรียกว่า "Revolution" ไม่ใช่ "Evolution"

การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงดังนี้ มีน้อยประเทศนักที่จะสำเร็จไปได้โดยราบคาบปราศจากการจลาจล หรือ

ว่าจะไม่มีเลยก็เกือบจะว่าได้ ประเทศญี่ปุ่นได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่าง "พลิกแผ่นดิน" เหมือนประเทศสยาม แต่หาได้ดำเนินการไปได้โดยสงบราบคาบเหมือนอย่างประเทศสยามไม่ ยังต้องมีการจลาจลในบ้านเมือง เช่น มีขบถสัตสุมา ("Satsuma Rebellion") เป็นต้น

การที่ประเทศสยามได้เปลี่ยนแปลงวิธีปกครอง อย่าง "Revolution" ได้โดยไม่ต้องมีใครต้องเสียเลือดเนื้อแม้แต่หยดเดียวดังนี้ ต้องนับว่าเป็นมหัศจรรย์ เป็นโชคดีของประเทศสยามเป็นอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้ ย่อมขัดกับประโยชน์ของคนบางจำพวก จึงยากนักที่จะสำเร็จไปโดยสงบราบคาบ

ที่การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้สำเร็จไปได้ในประเทศสยามโดยราบคาบเพราะของเรานั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงริเริ่ม ประกอบทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นทรงพระปรีชาสามารถยิ่งกว่าผู้ใดหมดในเวลานั้น ทั้งทรงมีพระราชอัธยาศัยละมุนละม่อม ทรงสามารถปลูกความจงรักภักดีในชนทุกชั้นที่ได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์แม้แต่ครั้งเดียว

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงเล็งเห็นการณ์ภายหน้าอย่างชัดเจน และทรงทราบการที่ล่วงไปแล้วเป็น

อย่างดี ได้ทรงพระราชดำริตริตรองโดยรอบคอบ ได้ทรงเลือกประเพณีการปกครองทั้งของไทยเราและของต่างประเทศประกอบกัน ด้วยพระปรีชาญาณอันยวดยิ่ง ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงวิธีปกครองเป็นลำดับมา ล้วน **เหมาะกับเหตุการณ์** และ **เหมาะ** กับ **เวลา** ไม่ช้าเกินไป ไม่เร็วเกินไป(๑)

๒. **ในด้านสาธารณสุขและสาธารณูปโภค** พระองค์ก็ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอย่างใหญ่หลวงต่อพสกนิกรไทย ด้วยพระราชวิจารณญาณอันสุขุมคัมภีรภาพและปราชญ์เปรื่อง ทรงตระหนักว่า กำลังของบ้านเมืองย่อมเกิดแต่ประชาชนที่มีสุขภาพอนามัยดี ทั้งทรงห่วงใยชีวิตของราษฎรที่ได้สูญเสียไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ การดื่มน้ำและบริโภคอาหารที่ทำให้บังเกิดโรคร้าย จึงได้ทรงตราพระราชกำหนดสุขาภิบาลขึ้น เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๐ และประกาศตั้งกรมสุขาภิบาลสำหรับพระนคร ในพ.ศ. ๒๔๔๖ โปรดให้จ้างชาวฝรั่งเศสเข้ามาเป็นนายช่าง

---

(๑) พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขงานปกครองแผ่นดิน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๓ หน้า (๒)–(๓)

สุขาภิบาล และต่อมาได้โปรดให้ขยายกิจการสุขาภิบาลกว้างขวางออกไปตามหัวเมืองด้วย และโปรดให้จัดหาน้ำสะอาดให้ราษฎรในประเทศดื่มกิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ซึ่งการนี้เป็นการเริ่มกิจการ "ประปา" ซึ่งมาสำเร็จและเปิดใช้ได้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. **ในด้านการคมนาคม** พระองค์ได้ทรงพระราชวินิจฉัยเห็นอย่างถ่องแท้ว่า การคมนาคมเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศ และการปรับปรุงเศรษฐกิจของชาติ จึงได้ทรงพระราชอุตสาหวิริยอย่างยิ่ง ในการจัดการคมนาคมให้ทัดเทียมอารยประเทศทุกทางดังนี้

๑. **การรถไฟ** ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เริ่มสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพพระมหานคร ไปยังนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ และได้เสด็จพระราชดำเนินไปเปิดทางตอนแรกระหว่างกรุงเทพพระมหานครกับพระนครศรีอยุธยา เมื่อ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ ทางสายนี้สร้างเสร็จตลอดใน พ.ศ. ๒๔๔๓ และต่อมาได้เปิดทางรถไฟสายอื่น ๆ อีกหลายสาย[๑] ตลอดรัชกาลของพระ

(๑) เรื่องการรถไฟไทย ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร พ.ศ. ๒๔๘๔

องค์ ปรากฏว่าได้สร้างทางรถไฟเสร็จใช้การได้รวมยาว ๙๓๒ กิโลเมตร และกำลังก่อสร้างอยู่ในขณะนั้นอีกถึง ๖๙๐ กิโลเมตร

๒. **การไปรษณีย์โทรเลข** ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เริ่มจัดการโทรเลขเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ สายโทรเลขสายแรกคือสายระหว่างกรุงเทพ ฯ กับสมุทรปราการ ปี พ.ศ. ๒๔๒๖ โปรดให้ตั้งกรมโทรเลข ส่วนการไปรษณีย์ได้โปรดให้เริ่มจัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ และตั้งกรมไปรษณีย์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ มีประกาศเปิดการไปรษณีย์โทรเลขในพระนครเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ครั้น พ.ศ. ๒๔๔๑ จึงโปรดให้รวมกิจการเข้าเป็นกรมไปรษณีย์โทรเลข และขยายกิจการไปตามหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ (๒)

ส่วนถนนหนทางและสะพาน ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตัดถนนสายสำคัญ ๆ เช่น ถนนราชดำเนิน ถนนเยาวราช เป็นต้น ทั้งยังโปรดให้สร้างสะพานข้ามคลองต่าง ๆ ขึ้นเป็นอันมาก เช่น สะพานมัฆวานรังสรรค์ สะพาน

(๒) เรื่องความยอพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับองค์การค้าของคุรุสภา จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๔๖- ๔๗

เทวกรรมรังรักษ์ ต่อมาเมื่อถึงคราวเฉลิมพระชนมพรรษาทุกปี ทรงพระราชดำริว่าสะพานเป็นสาธารณสถานอันสำคัญ จึงทรงพระกรุณาบริจาค พระราชทรัพย์สร้างสะพานขึ้นเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลอีกส่วนหนึ่งทุกปี โปรดให้มีคำนำหน้าสะพานนั้น ๆ ว่า "เฉลิม" เช่น สะพานเฉลิมศรี สะพานเฉลิมสวรรค์ เป็นต้น

๔. **ในด้านสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหาบุรุษผู้เจริญด้วยพระปรีชาญาณอัน สุขุมคัมภีรภาพ แม้ว่าพระองค์จะทรงมี พระราชภาระอันหนัก ในการเสริมสร้าง ความเจริญก้าวหน้าภายในให้แก่ประเทศชาติและรักษาความเป็นเอกราชของชาติ แต่ก็มิได้ทรงละเลยที่จะสอดส่องสภาพการณ์รอบประเทศ ทรงตระหนักดีว่า แม้ประเทศไทยจะว่างเว้นจากการสงครามก็จริง แต่ในขณะนั้นความคับขันทางการเมืองมีมากยิ่งกว่าสมัยใด ๆ ในอดีต พระองค์ทรงเป็นผู้เห็นการณ์ไกล ทรงเข้าพระทัยสถานการณ์ของบ้านเมืองและตามทันเหตุการณ์ของโลกเป็นอย่างดี จึงทรงดำเนินนโยบายผูกมิตรกับ นานาประเทศ โดยเฉพาะมหา ประ เทศทาง ภาคพื้น

ทวีปยุโรป ได้เริ่มมีการตั้งอัครราชทูตออกไปประจำ ณ ต่างประเทศเป็นครั้งแรก เมื่อ พ ศ. ๒๔๒๔ โปรดให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มทั่วยุโรปเป็นคนแรก มีสำนักประจำอยู่ในกรุงลอนดอนประเทศอังกฤษ และพระองค์เองก็เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่าง ๆ หลายครั้งด้วยกัน เช่น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ เสด็จประพาสสิงคโปร์ ชวา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ เสด็จประพาสอินเดีย พม่า และได้เสด็จประพาสยุโรป ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ (ร.ศ. ๑๑๖) และอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ๒๔๕๐ (ร.ศ. ๑๒๖) นับว่าพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เสด็จประพาสต่างประเทศ เป็นระยะทางไกลที่สุดในประวัติศาสตร์

การที่พระองค์เสด็จประพาสต่างประเทศนั้น นอกจากจะเป็น การเผยแพร่ชื่อเสียงของ ประเทศไทย ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย และกระชับสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศแล้ว ยังก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอีกนานัปการ เป็นต้นว่า พระองค์ได้ทรงเลือกแบบอย่างที่ดีจากอารยประเทศเหล่านั้น นำมาทรงใช้เป็นแนวทางปรับปรุงแก้ไข และ

เปลี่ยนแปลงกิจการต่าง ๆ ที่ล้าสมัย เช่น วิธีการปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข การทหาร การเศรษฐกิจ การคมนาคม และอื่น ๆ อีกมาก โดยเฉพาะการที่ได้ทรงพบปะสมาคมคุ้นเคยกับพระมหากษัตริย์ และเจ้าผู้ปกครองประเทศต่าง ๆ ที่ได้เสด็จไปทรงเยือนนั้น ได้บังเกิดผลดีในการรักษาเอกราชของชาติให้ดำรงยั่งยืนอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ด้วย

กล่าวคือ ในรัชสมัยที่พระองค์ครองราชย์นั้น เป็นระยะเวลาที่ประเทศทางยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา และสเปน มีอำนาจและแสวงหาเมืองขึ้น ขยายดินแดนมาทางประเทศแถบตะวันออก ประเทศใกล้เคียงของไทยต่างตกเป็นเมืองขึ้นหรืออาณานิคมของประเทศในยุโรปเป็นส่วนมาก มีประเทศไทยประเทศเดียวเท่านั้นที่ครองความเป็นเอกราชไว้ได้ ทั้งนี้เพราะพระปรีชาญาณอันเฉลียวฉลาดและพระราชวิจารณ์อันสุขุมรอบคอบของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงดำเนินวิเทโศบายเจริญรอยตามพระบรมชนกนาถ คือยอมอลุ้มอล่วย ผ่อนหนักผ่อนเบา รักษาประโยชน์ส่วนใหญ่ไว้ ทรงทราบดีว่าชาติตะวันตกต้องการค้าขายและแลกเปลี่ยนทรัพยากร ก็ทรงดำเนิน

นโยบายเปิดประเทศให้ค้าขายได้สะดวก ทั้งเมื่อชาติมหาอำนาจใช้กำลังบีบบังคับจะรุกรานยึดครองประเทศไทย ก็ทรงยอมตัดสินพระราชหฤทัยแม้ด้วยยากลำบากยิ่ง ยอมเสียประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อแลกประโยชน์ส่วนใหญ่ เช่นในกรณีการเสียดินแดนให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส ใน ร.ศ. ๑๑๒(๑) ทรงจำพระทัยยอมเสียดินแดนอันกว้างใหญ่ให้แก่อังกฤษและและฝรั่งเศส ก็เพื่อถนอมรักษาเอกราชและความเป็นไทยให้ให้ยืนยงอยู่สืบมา การตัดสินพระทัยยอมยกดินแดนให้แก่ชาติมหาอำนาจเช่นนี้ เป็นเครื่องยังความเจ็บช้ำเศร้าสลดทุกข์โศกและอาดูรในพระราชหฤทัย ของพระองค์ผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ซึ่งมีความรักชาติบ้านเมือง และพสกนิกรอย่างยิ่ง จนถึงทรงพระประชวร เนื่องด้วยความทุกข์อาดูรที่ต้องยอมเสียดินแดนนั้น ถึงกับได้ทรงพระราชนิพนธ์พรรณนาพระราชดำริ และความร้าวรานพระทัย ในระหว่างทรงประชวรไว้เมื่อวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๒ อันเป็นเวลาที่ค่อยคลายพระประชวร เสด็จทรงพระเก้าอี้หามออกประพาสหน้าพระที่นั่งจักรี ซึ่งแสดงให้ทราบถึงความโศก

---

(๑) พ.ศ. ๒๔๓๖

และอาดูรในพระราชหฤทัยของพระองค์ ให้อนุชนชาวไทยรุ่นหลังได้ทราบดังนี้

"เจ็บนานนึกเหนื่อยนิตย์ มนเรื่องบำรุงกาย
ส่วนจิตรบ่มิสบาย ศิรกลุ้มอุราตรึง
แม้หายก็พันยาก จะลำบากหทัยพึง
ตริแต่จะถูกรึง อรอัดแลอัตรา
กลัวเป็นทวิราช บตริป้องอยุทธยา
เสียเมืองจึงนินทา บละเว้นฤวางวาย
คิดใดจะเกี่ยงแก้ ก็บพบซึ่งเงื่อนสาย
สบหน้ามนุศย์อาย จึงจะอุดแลเลยสูญ"(๑)

อย่างไรก็ตาม การที่พระองค์ได้ทรงตัดสินพระทัยจำยอมแบ่งดินแดนไปด้วยความเจ็บช้ำพระราช หฤทัย แสนสาหัสครั้งนั้น ก็ได้เป็นผลให้ไทยได้มีเอกราชยืนยงสืบมาจนทุกวันนี้

อนึ่ง นอกจากพระบรมราโชบายทางอลุ้มอล่วยแล้ว ยังได้ทรงดำเนินพระราชวิเทโศบาย อันฉลาดปราชญ์เปรื่องเพื่อผลทางการเมืองและการรักษาเอกราชของชาติอย่างไม่มี

---

(๑) ทรงพระราชนิพนธ์พร้อมด้วยโคลงอีก ๕ บท พระราชทานแก่ สม.ด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พระมหากษัตริย์หรือผู้นำประเทศอื่น ๆ ในภาคเอเชียนี้อาจจะเปรียบได้ กล่าวคือได้ทรงผูกมิตรไมตรีสนิทแน่นแฟ้นกับพระเจ้า ซาร์นิโคลาสที่ ๒ แห่งประเทศรุสเซีย ซึ่งในสมัยนั้นเป็นมหาประเทศยิ่งใหญ่และได้โปรดส่งพระราชโอรส คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ไปทรงศึกษาวิชา ณ ประเทศรุสเซีย ภายในพระบรมราชอุปถัมภ์ของพระจักรพรรดิ และใน พ.ศ. ๒๔๓๔ ขณะเมื่อสถานการณ์ในภาคพื้น เอเซียอาคเนย์อยู่ ในความคับขันเนื่องจากมหาประเทศในยุโรปกำลัง ล่าอาณานิคมและบีบบังคับชาติต่าง ๆ ในเอเซีย จนต้องตกในเงื้อมมือเป็นอันมากแล้ว พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นราชทูต พิเศษ เสด็จไป เยี่ยมตอบแทนพระเจ้าซาร์นิโนลาสที่ ๒ แห่งรุสเซีย แล้วโปรดให้เสด็จไปยังราชสำนักยุโรปอื่น ๆ อีก ๘ ประเทศ เพื่อถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่พระเจ้าแผ่นดินบ้าง เพื่อเจริญพระราชไมตรีบ้าง สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและรุสเซียในครั้งนั้นได้ทำให้มหาประเทศอื่น ๆ ที่กำลังบีบบังคับประเทศไทยเพื่อเข้าครอบครองยึดเป็นอาณานิคม เช่นที่ได้ทำแก่

ประเทศใกล้เคียงของไทยนั้น มีความลังเลระแวงระวังผลประโยชน์ของตนจะขัดกับอีกฝ่ายหนึ่ง(๑) และพระราชวิเทโศบายอันสุขุมคัมภีรภาพนี้ นับเป็นประการสำคัญอย่างหนึ่งในอีกหลายประการ ที่ได้ทรงดำเนินไปเพื่อปกป้องรักษาผืนแผ่นดินไทยให้ดำรงความเป็นเอกราช เป็นมรดกอันยิ่งใหญ่ของคนไทยสืบมาจนทุกวันนี้ ซึ่งชาวไทยทุกยุคทุกสมัยจะรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ ตรึงตราอยู่ในความทรงจำตลอดไป

พระราชกรณียกิจสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งจะเว้นกล่าวถึงมิได้ คือ พระราชกรณียกิจด้านการศึกษา ด้วยทรงพระราชดำริว่าการศึกษาทำให้คนเฉลียวฉลาด อาจเป็นกำลังในการพัฒนาบ้านเมือง แต่เดิมมาระบบการศึกษาของชาวไทยนั้น บิดามารดาที่มีบุตรชายก็นำบุตรชายไปฝากพระไว้ในวัดหรือให้บวช เพื่อเล่าเรียนศึกษา ส่วนเด็กหญิงเรียนเย็บปักถักร้อยและวิชาแม่บ้าน ในบ้านเจ้าขุน-

---

(๑) เรื่องสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จทวีปยุโรป พ.ศ. ๒๔๓๔ ฉบับพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าดิศศานุวัต ดิศกุล พ.ศ. ๒๕๑๑

มูลนาย หรือบ้านผู้ดี หรือในวัง ครั้น พ.ศ. ๒๔๑๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังเป็นครั้งแรก แล้วต่อมาได้โปรดให้ขยายการศึกษาแบบเรียน ในโรงเรียนนี้ออกไปอย่างกว้างขวาง และปรับปรุงให้เจริญเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง ทั้งยัง โปรดให้ส่ง นักเรียน ไปศึกษา วิชาครู ณ ต่างประเทศ กับโปรดพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง ให้นักเรียนที่เรียนดีส่งไปเรียนต่างประเทศ การทั้งนี้เป็นการริเริ่ม ซึ่งนำความเจริญอย่างยิ่งใหญ่มาสู่การศึกษาของประเทศ และเป็นแบบแผนซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงทุกวันนี้

๕. **ในส่วนการศึกษาทั่วไป** ก็ได้โปรดริเริ่มจัดตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร และริเริ่มจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครขึ้นด้วย ตลอดจนตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นจนได้เจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น และเป็นวิทยาการอันสำคัญสำหรับบ้านเมือง แสดงความเจริญทางด้านการศึกษาของชาติให้ปรากฏแก่ชาวโลกสืบมาจนในปัจจุบัน

๖. **ในด้านพระศาสนา** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกทุกศาสนา และทรงมีศรัทธาเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสตอบพระสงฆ์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ว่า

"ข้าพเจ้าย่อมรู้สึกว่า เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้องทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งคู่กับพระราชอาณาจักรให้ดำเนินไปในทางวัฒนาถาวรพร้อมกันทั้งสองฝ่าย"

อนึ่ง พระองค์ได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณรพรรษาหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ และระหว่างครองราชย์ ก็ได้ทรงพระผนวชอีกครั้งหนึ่ง ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงกิจการทางพระศาสนาเป็นอเนกประการ เช่น ทรงสร้างวัดเบญจมบพิตร วัดราชาธิวาส ทรงสร้างวัดราชบพิธ เป็นวัดประจำรัชกาล[๑] ทรงสร้างวัดเทพศิรินทราวาสเฉลิมพระเกียรติพระบรมราชชนนี โปรดให้

(๑) เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒

บูรณะปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม พระปฐมเจดีย์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้นับเป็นการเสริมสร้างสถาปัตยศิลป์ให้ปรากฏเป็นเกียรติเชิดชูชาติยั่งยืนสืบมาจนถึงทุกวันนี้อีกโสดหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ยังโปรดให้ชำระและพิมพ์พระไตรปิฎกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ นับเป็นครั้งแรกที่มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นอักษรไทย และเป็นการพิมพ์ครั้งแรกของพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน (เถรวาท) ด้วย พระไตรปิฎกชุดดังกล่าวมี ๓๙ เล่ม โปรดให้จัดพิมพ์ ๑๐๐๐ ชุด และแจกจ่ายไปตามพระอารามต่าง ๆ กับส่งไปพระราชทานห้องสมุด และมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในนานาประเทศ นับว่าได้ทรงส่งเสริมการศึกษาทางพระศาสนาอย่างดียิ่ง ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ก็ได้โปรดให้ตราพระราชบัญญัติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๒๑) นับเป็นพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรกของไทย

พระองค์ได้โปรดให้ตั้งสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ที่สำคัญ ซึ่งยังคงดำเนินการเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศ

ชาติสืบต่อมาจนทุกวันนี้ คือมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์วิทยา-ลัย และทรงตั้งมหามกุฎราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖

ในการเสด็จประพาสอินเดียเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ได้ทรงนำพันธุ์พระศรีมหาโพธิมาจากพุทธคยาเข้ามาทรงปลูกไว้ที่วัดเบญจมบพิตร และที่วัดอัศฎางคนิมิตร เกาะสีชังแห่งละต้น ครั้น พ.ศ. ๒๔๔๒ อุปราชอังกฤษประจำอินเดียได้ส่งพระบรมสารีริกธาตุที่เมืองกบิลพัสดุ์เข้ามาถวาย โปรดให้เชิญไปประดิษฐานไว้ ณ คูหาพระสถูปยอดพระ-บรมบรรพตวัดสระเกศ บรรดาพุทธศาสนิกชนในนานาประเทศยกย่องพระองค์ว่า ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกสำคัญของโลก

นอกจากนี้ ยังพระราชทานเสรีภาพแก่ประชาชนในการนับถือศาสนาอื่น ทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาอื่น ๆ ตามสมควร เช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งระเบียบปกครองคณะสงฆ์นิกายญวณและจีน ตราพระราชบัญญัติกำหนดสิทธิแก่ศาสนาโรมันคาทอลิกที่ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินให้เรียบร้อย สละพระราชทรัพย์สร้างสุเหร่าในศาสนาอิสลามเป็นต้น

พระราชกรณียกิจสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ได้ประกาศพระเกียรติคุณของพระองค์ไปในนานาประเทศทั่วโลก คือ การเลิกทาส(๑) พระองค์ทรงพระราชดำริว่า ประเพณีการมีทาสเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของประเทศ เป็นการตัดรอนสิทธิเสรีภาพของมนุษยชน ทรงปรารถนาจะให้พสกนิกรทุกคนมีสิทธิเสมอภาค และร่มเย็นเป็นสุขสมนามประเทศไทย ซึ่งแปลว่า ดินแดนแห่งชนผู้มีอิสรภาพ จึงทรงประกาศเลิกทาสอันมีมาแต่โบราณกาล ทรงพระราช-อุตสาหะจัดการเลิกทาสเริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ จนถึงได้ออกพระราชบัญญัติทาส ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ให้ลูกทาสเป็นไทหมด นับเป็นเวลานานถึงกว่า ๒๐ ปี แต่ด้วยพระปรีชาสามารถล้ำเลิศ กอปรด้วยพระราชหฤทัยมั่นคงเด็ดขาด มิได้ทรงย่อท้อต่ออุปสรรค ได้ทรงดำเนินการด้วยวิธีละมุนละม่อม สุขุมคัมภีรภาพ และเฉียบแหลมยิ่งนัก ดังนั้นการเลิกทาสในรัชสมัยของพระองค์ จึงเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยด้วยดี ซึ่งไม่มีประเทศใดในโลก ทั้งในเอเชีย

---

(๑) ดู—เรื่องเลิกทาสในรัชกาลที่ ๕ ของกรมศิลปากร

ยุโรป และอเมริกา จะทำได้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีดังเช่นพระองค์เลย จึงนับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหาบุรุษรัตน์โดยแท้ นาย **W.A.R. Wood** นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษได้เขียนไว้ในหนังสือของเขาชื่อ **A History of Siam** ว่า

"พระราชกรณียกิจ ที่ทำให้พระองค์ได้รับยกย่องพระเกียรติคุณอย่างยิ่งใหญ่ จนได้รับพระราชสมัญญาว่า "มหาราช" และไทยไม่น้อยหน้าอารยประเทศ ก็เพราะผลแห่งการที่พระองค์ทรงเลิกประเพณีมีทาสนี้ ประการหนึ่ง"

ในด้านอักษรศาสตร์และวรรณคดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงมีพระปรีชาสามารถในการประพันธ์อย่างยอดเยี่ยม พระราชนิพนธ์ของพระองค์มีทั้งกวีนิพนธ์และความเรียง ล้วนมีความไพเราะกินใจมีคติและมีคุณประโยชน์อำนวยความรู้ ตลอดจนเป็นแบบอย่างของผู้ศึกษาการแต่งหนังสือไทยได้เป็นอย่างดี ทรงได้รับยกย่องจากพสกนิกรไทยและชาวต่างประเทศว่า ทรงเป็นนักปราชญ์มีความรู้เชี่ยวชาญลึกซึ้งทั้งทางคดีโลก และคดี

ธรรม พระราชนิพนธ์ของพระองค์ล้วนสมบูรณ์ด้วยลักษณะกวี ๔ ประการ คือ จินตกวี สุตกวี ปฏิภาณกวี และอรรถกวี พระราชนิพนธ์ได้ทรงไว้มีจำนวนมาก กวีนิพนธ์ที่สำคัญ เช่น ลิลิตนิทราชาคริต บทละคอนเรื่องเงาะป่า พระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิต และโคลงรามเกียรติ์บางบท เป็นต้น ส่วนพระราชนิพนธ์ความเรียงนั้นอาจแบ่งได้เป็นหมวด ๆ คือ พระบรมราชาธิบาย พระบรมราโชวาท พระราชหัตถเลขา จดหมายเหตุเสด็จพระพาส จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน และพระราชนิพนธ์สารคดีต่าง ๆ ในบรรดาพระราชนิพนธ์เหล่านี้ เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นพระราชนิพนธ์ที่ได้รับยกย่องจากวรรณคดีสโมสรในรัชกาลที่ ๖ ว่าเป็นยอดของหนังสือประเภทความเรียง นอกจากนั้นยังมีพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน พระราชนิพนธ์ระยะทางเที่ยวชวากว่าสองเดือน ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งล้วนแต่เป็นมรดกทางอักษรศาสตร์ และวรรณคดีอันล้ำค่าที่อนุชนไทยทั้งหลายควรยินดี และภาคภูมิใจที่มีพระมหากษัตริย์เยี่ยง

พระองค์ท่าน ซึ่งทรงเป็นทั้งนักปราชญ์ นักปกครอง และนักการเมืองที่เฉียบแหลม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จดำรงสิริราชสมบัติอยู่กว่า ๔๒ ปี ครั้นวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีจอ พ.ศ. ๒๔๕๓ ตรงกับวันที่ ๒๒ ตุลาคม[๑] สิริรวมพระชนมายุได้ ๕๘ พรรษา เสด็จสวรรคต ท่ามกลางความวิปโยคอาลัยรักของพสกนิกร พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชบริพาร ตลอดจนชนชาวต่างประเทศทั้งหลาย เพราะตลอดระยะเวลาแห่งรัชกาล พระองค์มิได้ทรงย่อท้อต่อความลำบากหรืออุปสรรคใด ๆ ได้ทรงทะนุบำรุงบ้านเมือง สมณชีพราหมณ์ และอาณาประชาราษฎรทั้งปวงให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ทรงนำสยามรัฐสีมาให้ผ่านพ้นภัยพิบัติก้าวหน้าไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมอารยประเทศ ดำรงอิสรภาพยั่งยืนเป็นมรดกอันน่าภาคภูมิของชาติไทยสืบมาจนทุกวันนี้ การใดจะเป็นการยากลำบากตรากตรำ ต้องทรงเหน็ดเหนื่อยพระวรกาย และต้องรับพระราชภาระทางจิตใจ

---

(๑) เทียบตามปฏิทินกรมวิชชาธิการ กระทะวงธรรมการ พมพ์ พ.ศ. ๒๓๗๔

อย่างยากยิ่ง ถ้าการนั้นจักอำนวยผลเพื่อความเจริญวัฒนาถาวรและความสุขของประเทศชาติ และพสกนิกรไทยแล้ว พระองค์ก็ทรงพระราชอุตสาหวิริยภาพและทรงใช้พระขันติธรรม ปฏิบัติพระราชภารกิจนั้นจนสำเร็จลุล่วงเป็นผลดีตลอดมา โดยมิได้ทรงคำนึงถึงความยากลำบาก ทรงรักพสกนิกรและปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ด้วยพระกรุณาเมตตาคุณเป็นที่ตั้ง ประดุจบิดาปกครองบุตร จะเห็นได้จากพระราชดำรัสพระราชทานประชาชนเมื่อคราวเสด็จประพาสจังหวัดตราดเมื่อ ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ว่า

"เราจะเป็นเหมือนบิดาของเจ้าเสมอตลอดไป ย่อมยินดีด้วยในเวลามีความสุข และช่วยปลดเปลื้องอันตรายในเวลามีภัยได้ทุกข์........"

พระราชดำรัสนี้ มิได้จำกัดเพียงพสกนิกรในพระราชอาณาเขตสยามประเทศ เมื่อแม้เสด็จประพาสต่างประเทศ เมื่อทรงพบคนไทยพลัดบ้านเมืองไปตกระกำลำบาก ก็ทรงเอาพระทัยใส่ ช่วยปลดเปลื้องให้ล่วงพ้นทุกข์ภัยนั้น นอกจากนั้นยังได้ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จประพาสต้น เพื่อ

สอดส่องทุกข์สุขของราษฎรอย่างใกล้ชิด ด้วยพระเมตตาคุณเป็นที่ยิ่ง ซึ่งเป็นผลให้ทรงสามารถแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องในการปกครอง และบริหารประเทศให้เป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างแท้จริง

พระเกียรติคุณและมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงมีต่อชาติไทยและพสกนิกรไทยยิ่งใหญ่ลึกล้ำ ยากจะประมวลบรรยายให้หมดสิ้น ชาวไทยทั้งปวงต่างน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ และถวายความจงรักภักดีอย่างมิมีวันเสื่อมคลาย จะเห็นได้จากการที่ได้พร้อมใจกันสละทรัพย์ถวายเพื่อทรงสร้างพระบรมราชอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านไว้ ณ ลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งเป็นเวลาที่พระองค์ได้ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติมาครบ ๔๐ ปีบริบูรณ์ และด้วยความจงรักภักดีอันยิ่งใหญ่ปรากฏว่าการเรี่ยไรเงินครั้งนั้น ได้เงินมากกว่าค่าก่อสร้างพระบรมราชอนุสาวรีย์ถึง ๕ เท่า ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดนำเงินที่เหลือนี้ไปสร้างจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติอีกสถานหนึ่ง

ความอาลัยและจงรักภักดีของประชาชนชาวไทย ซึ่งมีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์ปิยมหาราชนั้นแนบแน่นอยู่ในจิตใจของพสกนิกรไทยตลอดมา จะเห็นได้จากราษฎรไทยทั่วพระราชอาณาจักรต่างพร้อมใจกันถวายความสักการะพระบรมราช อนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านอย่างพร้อมเพรียงกัน ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม ทุกปี(๑๖)

---

(๑๖) คัดจาก "พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของกรมศิลปากร ฉบับพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองวันเฉลิมถวัลย์ราชสมบัติของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ ๑๐๐ ปี พ.ศ. ๒๕๑๓

การต่อสู้ทางการเมืองระหว่างสถาบันกษัตริย์กับข้าราชการ

รากฐานของการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕

สมพงษ์ อะนุ

รัชสมัยอันยาวนาน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นรัชสมัยแห่งความเจริญ ความสับสนวุ่นวาย การปฏิรูปและการเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการปกครองโดยแท้ สาเหตุสืบเนื่องประการสำคัญก็คือการที่แนวความคิดหรือค่านิยม "แบบตะวันตก" (Westernigation) ได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมไทยอย่างมหาศาลนั่นเอง หากจะพิจารณาสถานการณ์ทางการเมืองโดยทั่ว ๆ ไป ในระยะเวลานั้นก็จะพบว่าปัญหาใหญ่ที่ชนชั้นผู้นำของประเทศ (Governing elite) จะต้องขบคิดและหาทางแก้ไขโดยเร่งด่วน เพราะภยันตรายทั้งภายในและภายนอกประเทศได้กระชับตัวแน่นเข้าทุกทีจน ไม่อาจหลีกเลี่ยงปัญหาการสร้างชาติ (Nation Building) โดยการปรับปรุง

และเปลี่ยนแปลงระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและการปกครองของประเทศเสียใหม่ให้ทันสมัยขึ้น อาจกล่าวได้ว่าในสมัยนี้เป็นสมัยแรกที่ได้เริ่มการปูพื้นฐาน เพื่อการพัฒนาการเมืองในระยะเวลาต่อมา

สภาพการเมืองไทยในสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ นั้น เป็นระยะเวลาที่อำนาจทางการเมืองมิได้อยู่ที่สถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของประเทศ หากได้เคลื่อนย้ายไปอยู่ที่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ที่ได้สืบสกุลและมีอำนาจในแผ่นดินมาหลายชั่วกษัตริย์แล้ว ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ ทรงครองราชย์เมื่อพระชันษายังเยาว์ พ.ศ. ๒๔๑๑ พระชนมายุ ๑๕–พรรษา) ไม่ทรงอยู่ในฐานะที่จะทรงถืออำนาจเด็ดขาดในการปกครองประเทศได้ จำเป็นต้องมีผู้สำเร็จราชการไปพลางก่อน จนกว่าจะทรงบรรลุนิติภาวะตามราชประเพณีจึงทรงใช้อำนาจทางการเมือง ได้ด้วยพระองค์เองในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงเป็นระยะเวลาที่พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้ถูกจำกัดลงเกือบโดยสิ้นเชิง ซึ่งพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้ ทรงยืนยันในเวลาต่อมาว่า "เป็นการจำเป็นที่จะต้องพูดว่า อำนาจเสนาบดีได้เจริญขึ้น เพราะมีอำนาจได้ตั้งเจ้าแผ่นดินมาแต่ก่อนมากนักแล้ว ตลอดจนถึงเวลาเราได้เป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็เป็นเวลาเคราะห์ร้ายที่ตัวเราเป็นเด็ก เป็นโอกาสยิ่งใหญ่ที่จะถอนอำนาจเจ้าแผ่นดินได้หมด เหมือนว่าวที่ปล่อยจนหมดสายป่านไม่มีเหลือเลย ยังเหลือแต่ธุระที่เราจะทำอยู่เพียงจะชั่งกำลังตัวว่า เมื่อเราเป็นเด็กอยู่มีกำลังเพียงเท่านั้น จะรั้งว่าวไว้ไม่หกล้ม ฤาจะปล่อยให้ว่าวหลุดลอยเสีย แต่เป็นเดชะบุญ ที่เราเป็นเด็กกำลังเดียวเท่านั้น ได้อาศัยเอาป่านพันหลักค่อย ๆ สาวเข้ามาจนไม่มีอันตรายหลุดลอยไปได้ แต่ก็ยังเป็นพนักงานอย่างเดียวที่จะสาวสายป่านให้สั้นเข้ามาทุกที เมื่อเหลือกำลังก็หย่อนไป เมื่อพอที่จะสาวก็สาวเข้าเข้ามาพันหลักไว้ เมื่อผู้ใดได้รู้การเก่า ผู้นั้นจะเห็นได้ว่าความลำบากของเราเป็นประการใด"(๑) พระราชปรารภดังกล่าวเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า พระราชอำนาจของพระองค์ได้ถูกตัดทอนไปจนเกือบหมด แม้แต่อำนาจ

ในการแต่งตั้งพระมหาอุปราชวังหน้า ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญในทางการเมืองเป็นอย่างยิ่ง เพราะอาจมีผลกระทบต่อความมั่นคงหรือความอ่อนแอ เกี่ยวกับฐานะของพระมหากษัตริย์ได้ และแต่เดิมมานั้นเป็นพระราชอำนาจสิทธิของพระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียว ที่จะทรงวินิจฉัยแต่งตั้ง ก็ได้ถูกตัดทอนไปเช่นเดียวกัน เพราะได้มีการรวบรัดให้ตั้งขึ้นพร้อมกัน เสียทีเดียวกับการถวายราชสมบัติครั้งกระนั้น (๒)

การต่อสู้ทางการเมืองระหว่างสถาบันกษัตริย์ กับข้าราชการในสมัยนี้ได้เริ่มขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระชนมายุครบ ๒๐ พรรษา ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ ซึ่งพระองค์ได้ทรงให้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เป็นสัญญลักษณ์ที่จะแสดงให้เห็นว่าอำนาจทางการเมืองซึ่งแต่เดิม ได้ตกไปอยู่กับขุนนางชั้นผู้ใหญ่และผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์นั้น ได้กลับมาอยู่ที่สถาบันกษัตริย์อีกครั้งหนึ่งแล้ว อย่างไรก็ดี โดยเท็จจริงแล้วก็ยังปรากฏว่าดุลย์

แห่งอำนาจ (Balance of power) ระหว่างกษัตริย์กับขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก็ยังมีอยู่ เพราะเกี่ยวกับการที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมศรีสุริยวงศ์ได้มีอำนาจมานาน จึงปรากฏว่ายังมีคนนับถืออยู่อีกมาก และได้มีอิทธิพลอยู่ทั่วไปในหมู่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และโดยเฉพาะต่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญซึ่งดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชวังหน้าในขณะนั้น สภาพการเช่นนี้อาจจะก่อให้เกิดการขัดแย้งกันขึ้นได้เสมอ ในระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางชั้นผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขัดแย้งระหว่างวังหลวงกับวังหน้า ซึ่งต่อมาได้ลุกลามกลายเป็นสถานการณ์ใหญ่โตขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๑๗ แต่เหตุการณ์ก็สงบลงได้ในที่สุด

สภาพการต่อสู้ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ นั้น มีลักษณะเป็นการต่อสู้ ที่พระมหากษัตริย์พยายามจะให้อำนาจทางการเมืองซึ่งได้ถูกเปลี่ยนมือ ไปอยู่ที่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก่อนหน้านั้นได้กลับมารวมไว้ ที่สถาบันกษัตริย์ดังเดิม แต่การต่อสู้ ทางการเมืองที่เกิดขึ้นนั้นก็ยังมีขอบเขตจำกัด มิได้ทวีความรุนแรงจนถึงขั้นใช้กำลังเป็นเครื่องมือ

ของทั้งสองฝ่ายแต่อย่างใด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าต่างก็ตระหนักถึงภยันตรายที่กำลังคุกคามจากภายนอกประเทศ ในรูปการแสวงหาอาณานิคมของฝ่ายตะวันตก เป็นอย่างดีและเป็นผลผลักดันให้ทั้งสองฝ่ายพยายามแสวงหาทางรอดให้ชาติบ้านเมืองด้วยกันทั้งนั้น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงเป็นความขัดแย้งในเชิงค่านิยม หรืออุดมการณ์ทางการเมือง ในแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่ มากกว่าจะเป็นการขัดแย้งในทางผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม เพราะปรากฏว่าในยุคนี้ได้เกิดมีกลุ่ม "คนรุ่นใหม่" ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม "แบบตะวันตก" ในหมู่ชนชั้นผู้นำของสังคมไทย บุคคลกลุ่มนี้มีความเชื่อมั่นว่า ทางอยู่รอดของประเทศนั้นก็คือ กาขแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องของระบบสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองแบบดั้งเดิมให้ทันสมัยตามคตินิยมของฝ่ายตะวันตก ส่วนในกลุ่ม "คนหัวเก่า" นั้นส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคยได้รับความสะดวกสบายและความเคยชินกับค่านิยมแบบเก่า ๆ มานาน จึงเห็นว่าทางอยู่รอดของชาติ ก็คือ การผ่อนปรนต่อการบีบบังคับของฝ่ายตะวันตก คนหัวเก่านี่เองที่เป็นพลังในการเหนี่ยวรั้ง

มิให้การเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและการปกครอง กระทำได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะว่า รากฐานแห่งความเชื่อมั่นของกลุ่มคนหัวเก่านี้ คือผลประโยชน์ที่พวกเขาเคยได้รับภายใต้ระบบสังคมเดิมมานาน จนรู้สึกว่าเรื่องของผลประโยชน์และแนวความคิดของคนกลุ่มนี้ ผสมกลมกลืนกันไม่อาจแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า การต่อสู้ทางการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นการต่อสู้ระหว่างกลุ่มสถาบันกษัตริย์และกลุ่มขุนนาง หรือ "กลุ่มคนรุ่นใหม่" และ "กลุ่มคนหัวเก่า" แต่การแบ่งกลุ่มในสมัยนั้นน่าจะเกิดจากการยึดตัวบุคคลเป็นหลัก คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฝ่ายหนึ่ง กับสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์อีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งนี้เพราะไม่เคยปรากฏว่า ในสังคมไทยมีการแบ่งกลุ่มโดยยึดถือผลประโยชน์ร่วมกันเป็นหลักเลย–จนกระทั่งปัจจุบัน และนี่เองเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้การเมืองไทยพัฒนาไปได้ยาก เพราะการขาดความรู้และความรับผิดชอบในเรื่องกลุ่มและผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นส่วนรวมตลอดมา(๔)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชอำนาจอย่างแท้จริงในการปกครองประเทศนั้น พระองค์ทรงตระหนักดีถึงภัยคุกคามที่มีมาจากภายนอกประเทศ และทางที่จะนำประเทศชาติให้พ้นจากวิกฤติการณ์เช่นนี้ได้ก็คือ การแก้ไขปรับปรุงระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองของประเทศโดยเร่งด่วน เพื่อให้รับกับสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้น จึงได้ทรงเริ่มการปฏิรูประบบความล้าสมัยทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครองหลายประการตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา อาทิเช่นการเลิกธรรมเนียมการหมอบคลานเข้าเฝ้า (พ.ศ. ๒๔๑๖) การจัดตั้งสภาที่ปรึษา และจัดทำกฎหมายใหม่ (๕) คือ รัฐมนตรีสภา (Gouncil of State) และองคมนตรีสภา (Privy Gouncil) (พ.ศ. ๒๔๑๗) การจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อปรับปรุงการจัดเก็บภาษีอากรของแผ่นดินเสียใหม่ การริเริ่มการเลิกทาส การจัดบริการไปรษณีย์และโทรเลข และการจัดทหารแบบใหม่ เป็นต้น พระราชกรณียกิจเหล่านี้อาจเกิดจากมูลเหตุประการสำคัญ ๆ คือ

ประการแรก พระองค์ทรงได้รับการศึกษาแบบตะวันตก และทรงตระหนักว่า การที่จะพาชาติไทยให้รอดพ้นจากวิกฤติการณ์ที่กำลังเผชิญหน้าอยู่ในขณะนั้นได้ ก็มีวิธีการเดียว คือการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามคตินิยมของฝ่ายตะวันตก เพื่อให้ประเทศตะวันตกทั้งหลายยอมรับว่าไทยก็เป็นประเทศที่ได้รับการพัฒนาแล้วประเทศหนึ่ง และควรมีฐานะเท่าเทียมกัน

ประการที่สอง พระองค์ได้เสด็จไปต่างประเทศ (สิงคโปร์และชวา) ในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ นั้น "ความเข้าใจของคนทั้งหลาย ทั้งไทยและฝรั่งเป็นอย่างเดียวกันว่า เสด็จไปทรงศึกษาหาแบบอย่าง มาจัดการทำนุบำรุงประเทศสยาม หากว่า เมื่อเสด็จกลับมาไม่ทำอะไรเลยก็คงถูกติเตียนว่า เสด็จไปเที่ยวเล่นให้สิ้นเปลืองเวลาเปล่า ๆ หรือถึงหมิ่นประมาทพระบัญญาว่าไร้ความสามารถ ก็แต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังมิได้ว่าราชการบ้านเมือง จึงเริ่มทรงจัดการแก้ขนบธรรมเนียมแต่ในราชสำนัก" (๖) ความเข้าใจดังกล่าวของคนทั่วไปเป็นแรงผลักดันสำคัญให้ทรงปฏิรูประบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมเสียใหม่

ประการที่สาม พระองค์ทรงตระหนักว่าในเวลานั้นพวกข้าราชการหรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพลมาก บุคคลเหล่านี้เองเป็นพลังที่จะเหนี่ยวรั้งมิให้กระบวนการปฏิรูปสังคมตามแนวความคิดของพระ,องค์ กระทำได้ง่ายขึ้น หากไม่พยายามหาทางลดอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองของพวกนี้เสียก่อน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวทางของการปฏิรูปสังคมในระยะแรก ๆ ของพระองค์จึงมีพื้นฐานอยู่ที่การลดอำนาจของสถาบันข้าราชการเป็นส่วนใหญ่

แม้จะทรงแน่พระทัยว่า ทางรอดของชาติอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตกก็ตามแต่ก็ทรงเชื่อมั่นว่า ในเมืองไทยเรานี้การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นกระบวนการที่ดำเนินจากเบื้องบนไปสู่เบื้องล่าง หรือที่เรียกว่าเป็นการปฏิวัติจากเบื้องบน (Revolution from Above) มากกว่าจะเป็นการเรียกร้องจากเบื้องล่างเหมือนดังที่เกิดขึ้นในประเทศอื่น ๆ ดังได้ทรงกล่าวไว้ใน "พระบรมราชาธิบายเรื่องสามัคคี" ตอนหนึ่งว่า

"เมืองไทยกับเมืองยุโรป กลับกันตรงกันข้าม ฝ่ายประเทศยุโรปนั้น ราษฎรมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยน-

แปลงร่ำไป ฝ่ายผู้ปกครองเป็นที่กีดขวางต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น จนมีเหตุการณ์ใหญ่ ๆ โต ๆ เนือง ๆ แต่โบราณมา ส่วนเมืองเราราษฎรไม่มีความปรารถนาอยากเปลี่ยนแปลงอันใด นอกจากข้อความอันใดซึ่งมากระทบไม่เป็นที่ชอบใจตัวเข้าบางคนบางหมู่ ในขณะหนึ่งคราวหนึ่งเท่านั้น ถ้าจัดการเปลี่ยนแปลงอันใดแล้วก็มักจะเห็นการเดือดร้อนทุกสิ่งทุกอย่างเพราะไม่ชอบการที่จะต้อง เปลี่ยน แปลง ให้ลำบากการที่อยากเปลี่ยนแปลงนั้นกลับเป็นของผู้ปกครองบ้านเมืองอยากเปลี่ยนแปลง เพราะรู้ธรรมเนียมประเทศอื่นที่เห็นว่าดีกว่านั้น" (๗)

การที่กระบวนการเปลี่ยนแปลงจำต้องดำเนินจากเบื้องบนไปสู่เบื้องล่างนี้เอง ทำให้พระองค์รู้สึกหนักพระทัยอยู่ไม่น้อยทีเดียว เพราะข้าราชการหรือขุนนางขั้นผู้ใหญ่ในสมัยของพระองค์ยังมีอำนาจและอิทธิพลอยู่ มากคน เหล่า นี้มักมีความเคยชินและมีผลประโยชน์อยู่ในระบบเก่า ๆ จึงไม่ค่อยพอใจที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นและมักจะคอยขัดขวางอยู่เสมอ กระบวนการเปลี่ยนแปลงจึงต้องกระทำในลักษณะที่จะลดอำนาจของข้าราชการหรือ ขุน นาง

ชั้นผู้ใหญ่ลงเสียก่อน แล้วเสริมสร้างพลังให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อให้เป็นรากฐาน สำหรับการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางที่ทรงปรารถนา ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าผลของการปฏิรูปทั้งทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมที่ได้ทรงกระทำนั้นได้ทำให้รากฐานแห่งอำนาจทั้งหลายของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งเดิมอยู่แต่เพียงในหมู่พวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่ขยายกว้างขึ้น และกระจายไปในหมู่ข้าราชการชั้นผู้น้อย และกลุ่มคนรุ่นใหม่ด้วย แต่ในทางตรงกันข้ามกลับทำให้อำนาจทั้งหลายมา รวม อยู่ ที่ สถา บัน กษัตริย์อย่างชัดแจ้งยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก

ประการแรก การจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อปรับปรุงการจัดเก็บภาษีอากรในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ นั้นแม้จะเป็นการกระทำเพื่อให้การจัดเก็บภาษีสะดวกรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นก็ตามแต่ก็มีผลเป็นการรวม อำนาจ การจัดเก็บภาษีอากรและเลิกระบบการกระจายภาษี ส่วยอากรไปยังข้าราชการหรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการลดอำนาจทางเศรษฐกิจของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ลง และมี

ผลเป็นการลดอำนาจทางการเมืองไปพร้อม ๆ กัน เพราะอำนาจทางเศรษฐกิจเป็นที่มาของอำนาจทางการเมือง

ประการที่สอง การเลิกระบบไพร่ นอกจากจะเป็นการปลดปล่อยให้ความเป็นอิสระแก่พลเมืองไทยแล้ว ยังมีผลเป็นการเลิกระบบการกระจายแรงงานด้วย ไพร่ซึ่งเคยสังกัดอยู่กับเจ้าขุนมูลนาย ก็ถูกยกเลิกไป และเมื่อได้มีการจัดตั้งกองทหารสมัยใหม่ พร้อมด้วยมีระบบการเกณฑ์ทหารขึ้นแทนนั้น ก็มีผลทำให้ความจงรักภักดีของไพร่พลเมืองซึ่งแต่เดิมมีอยู่ในหมู่ของขุนนางหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กลายมาเป็นความจงรักภักดีโดยตรงต่อรัฐ ซึ่งในระบอบราชาธิปไตยย่อมหมายถึงพระมหากษัตริย์นั่นเอง (๘)

ประการที่สาม การเลิกธรรมเนียมวังหน้า ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ และการสถาปนาตำแหน่งมกุฎราชกุมารในปีต่อมานั้นเป็นการกำหนดการสืบเนื่องทางการเมืองและเสริมสร้างเสถียรภาพในระบอบราชาธิปไตย ปัญหาการสืบราชสมบัตินับตั้งแต่สิ้นสมัยรัชการที่ ๒ เป็นช่องทางให้เกิดการต่อรอง และจำกัดพระราชอำนาจอยู่มาก ฉะนั้นการยุติปัญหา–การสืบราชสมบัติ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๙ จึง

มีส่วนเสริมสร้างพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ใน สมัยหลัง (๙)

ประการที่สี่ การจัดตั้งสภาที่ปรึกษา และจัดทำกฎหมายใหม่ คือ องคมนตรีสภา และรัฐมนตรีสภานั้นแม้จะอ้างว่า เป็นการจัดตั้งในระยะเวลาที่ "พระองค์เพิ่งจะทรงบรรลุนิติภาวะและทรงบริหารราชการแผ่นดิน โดยสิทธิขาดด้วยลำพังพระองค์เองได้ไม่ถึงปี จึงยังไม่ทรงมีความชำนาญในการบริหารราชการแผ่นดินมากนัก" (๑๐) ก็ตาม ข้ออ้างเช่นนี้ย่อมไม่สมเหตุผล เพราะแต่เดิมมานั้นผู้ที่จะทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาในพระองค์ก็คือขุน นาง ผู้ใหญ่หรือเสนาบดีนั่นเอง และผลของการดำเนินงานในเวลาต่อมา ปรากฏว่าสมาชิกของทั้งสองสภาเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการชั้นผู้น้อยทั้งหมดเช่นนั้นย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การตั้งสภาทั้งสองขึ้น เป็นไปโดยมุ่งประสงค์จะลดอำนาจของเสนาบดีลง และเสริมอำนาจให้กับสถาบันกษัตริย์มากกว่า

คำกล่าวเช่นนี้ ผู้เขียนมิได้มุ่งหมายที่จะลดเกียรติคุณขององค์พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์นี้แต่อย่างใด เพราะ

ถึงอย่างไรก็ตาม กระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบการเมือง และการสร้างสรรค์ สถาบันทางการเมือง เพื่อให้มีสถาบันหลักซึ่งอยู่ในฐานะที่จะตัดสินใจได้โดยเด็ดขาดนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกระทำควบคู่ไปกับกระบวนการสร้างชาติในสภาวะการเมืองที่ปัญหาความคงอยู่ของชาติเป็นปัญหาสำคัญ ที่ผู้นำทางการเมืองจะต้องคำนึงถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวจะทำให้ได้สถาบันทางการเมือง ซึ่งมีความยืดหยุ่นและความคล่องตัว เพียงพอที่สามารถจะปรับตัวให้เข้ากับสภาวะการณ์ใหม่ ๆ และอยู่ในฐานที่จะเผชิญกับภยันตรายทั้งภายในและภายนอกประเทศได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความจำเป็นข้อนี้เป็นอย่างดี จึงทรงมุ่งที่จะให้มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองและการปกครองของประเทศเสียใหม่ เพื่อช่วยให้ประเทศเตรียมพร้อมที่จะรับสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้

แต่เป็นที่น่าเสียใจว่า "ตลอดรัชสมัยอันยาวนานของพระองค์ท่าน ก็หาได้มีการก่อตั้งสถาบันทางการเมืองซึ่งจะมีบทบาทควบคุมพระราชอำนาจแต่อย่างใดไม่" (๑๑) ทั้งนี้

อาจเป็นเพราะสมมุติฐานที่ว่า การปกครองในระบอบราชาธิปไตยเป็นคำตอบที่ดีที่สุดสำหรับสังคมไทย ดังได้ทรงกล่าวไว้ว่า "ข้าพเจ้าจึงเห็นควรว่าในการปกครองกรุงสยามนี้ ถ้าจะจัดการอาศัยเจ้าแผ่นดินเป็นหลัก ให้เป็นไปตามความนิยมอย่างเก่า จะเป็นการง่าย ดีกว่าที่จะจัดการอย่างอื่น เพราะเป็นของมีพื้นเพมาแล้ว" (๑๒) คำกล่าวเช่นนี้มีผลเป็นการปฏิเสธ ความรับผิดชอบของประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนในทางการเมืองโดยสิ้นเชิง

การต่อสู้ทางการเมือง ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับข้าราชการ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในลักษณะที่เป็นการรวมอำนาจมาไว้ที่สถาบันกษัตริย์นี้ หาได้มีความรุนแรงเกินไปไม่ เพราะต่างฝ่ายก็ตระหนักถึงภัยจากชาติมหาอำนาจที่ต้องการแผ่อาณานิคม และลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามาในประเทศไทย แต่ก็นับได้ว่ามีความเข้มข้นมากอยู่ แต่ต่อมาไม่นานก็ลดน้อยลง เมื่อสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ถึงแก่อสัญกรรม ในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ และสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ ซึ่งเป็นปีที่กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงคต และมีประกาศเลิกธรรมเนียมการมีวังหน้า

นับตั้งแต่นั้นมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชอำนาจอย่างเต็มที่ ไม่มีเจ้านายหรือขุนนางผู้ใหญ่ผู้ใดที่จะทัดทานและขัดขวาง การใช้พระราชอำนาจของพระองค์ได้อีกต่อไป

เชิงอรรถ

(๑) พระราชดำรัสตอบหนังสือที่เจ้านายและข้าราชการได้กราบบังคมทูลความเห็นให้จัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ พิมพ์ใน....ชัยอนันต์ สมุทวณิช, แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย (พระนคร โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๓) หน้า ๙๑

(๒) รายละเอียดเกี่ยวกับการถวายราชสมบัติแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการแต่งตั้งกรมพระราชวังวิไชยชาญเบนพระมหาอุปราชวังหน้า โปรดดู....สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ (พระนครโรงพิมพ์ของสมาคมสังคม ศาสตร์, ๒๕๐๖) หน้า ๑๑๓—๑๑๘

(๓) รายละเอียดเกี่ยวกับการขัดแย้งระหว่างวังหลวง—วังหน้า โปรดดู....เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์, แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอบ ศิริสัมพันธ์, (พระนคร โรงพิมพ์, ๒๕๑๑) หน้า ๒๕—๒๗

(๔) ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, บทวิจารณ์ —แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว Ibid หนา ๕๖—๕๘

(๕) รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดตั้งและการดำเนินงาน โปรดดู....ร.ต. บุญนพ ถปะติวงศ์, การปรับปรุงการปกครอง ในสมัยพระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วิทยานิพนธ์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หน้า ๔๔—๕๒

(๖) สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, op. Cit. หน้า ๑๗๑

(๗) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบรมราช ธิบาย เรื่องสามัคคี, พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอบ ศิริสัมพันธ์ (พระนคร โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์ ๒๕๑๑) หน้า ๑๒—๑๓

(๘) เกษม ศิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์, **Op. Cit.** หน้า ๓๗—๓๘

(๙) **Ibid.** หน้า ๓๘

(๑๐) ร.ต. บุญนพ ณปะติวงศ์, **Op. Cit.** หน้า ๕๑

(๑๑) เกษม ศิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์, **Op. Cit.** หน้า ๔๒

(๐๒) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว **Op. Cit.** หน้า ๑๓

ในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ สำเร็จลงได้ก็ด้วยความอนุเคราะห์ ของบรรดาญาติมิตรสหาย และผู้มีอุปการะคุณทั้งหลาย ซึ่งเห็นแก่ผู้ตายตลอดจนผู้มีจิตร่วมการกุศลในครั้งนี้ คณะเจ้าภาพจึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย

นางนวล ผู้วิจารณ์
นายสำเริง ผู้วิจารณ์ } **เจ้าภาพ**
น.ส.สำรวล ผู้วิจารณ์

■ พิมพ์ที่ วัชรินทร์การพิมพ์
■ 364 ถนนพระสุเมรุ ใกล้สี่แยกวันชาติ พระนคร โทร. 816207
■ นายทวีชัย วัชรินทรานนท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2515